

KUZAY IRAK'TA OLASI BİR AYRILMANIN MEŞRULUĞU VE SELF-DETERMINASYON SORUNU

Yrd. Doç. Dr. Erol Kurubaş
Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

• • •

Özet

1990'lerden itibaren Irak'ta yaşanan gelişmeler sonucunda Kürtler Irak'ın kuzeyinde bir devlet kurma konusunda tarihsel bir fırsat yakaladılar. Bu yüzden Kuzey Irak'ta mümkün olduğunca güçlü bir egemenlik elde etmek için çabalamaktadırlar. Bu gelişmeler sonucu eğer burada bağımsız bir devlet kurulursa, bu devlet meşruluğunu self-determinasyon ilkesinden almalıdır. Çünkü 20. Yüzyıl boyunca kurulan devletler hep bu ilkeyi temel almışlardır. Zaten Kürtler de bu ilkeye dayandıklarını söylemektedirler. Fakat bu ilke farklı zamanlarda farklı anlamlar taşımıştır. Özellikle BM döneminde kurulan devletlerin çoğunun bağımsızlığı sömürgeleikten ve yabancı işgalinden kurtulma anlamına gelen dış self-determinasyona dayandırılmıştır. Bununla birlikte, kavram son zamanlarda daha geniş yorumlanarak etnik azınlıklar için ayrılma hakkı anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası topluluk etnik azınlıkların self-determinasyonunu açıkça benimsemese de, iç self-determinasyonun gerçekleştirilememesi halinde ayrılma hakkını bir istisna olarak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, Kuzey Irak, self-determinasyon, ayrılma, meşruluk.

The Legitimacy of a Probable Separation in Northern Iraq and Self-Determination Issue

Abstract

After the developments occurred in Iraq during 1990s, the Kurds gathered a historical opportunity to establish a state in Northern Iraq. Therefore, they have been trying to obtain a strong sovereignty in the region. If a separated state is founded in this region, its legitimacy must rely on the self-determination principle. Because, this principle has been the basis for the states established during the 20th Century. The Kurds of Iraq also have been relying on this principle. However, the concept of self-determination has been used in different meanings in different times. Especially, the independence of most of the established states in the time of the UN were generally relied on external self-determination that means decolonisation or liberation from foreign occupation but no separation right. Besides, recently this concept has been interpreted more comprehensively and used to mean a separation right for ethnic minorities under some specific conditions. The international community has not clearly adopted the self-determination right of ethnic minorities, but exceptionally recognizes the separation right if internal self-determination cannot be realized.

This paper investigates the legitimacy of a probable separation in Northern Iraq in terms of the interpretations and practices of self-determination and claims that creation of a new state in the region could have legitimate grounds but would also cause major difficulties.

Keywords: The Kurds, Northern Iraq, self-determination, secession, legitimacy.

Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu

GİRİŞ

1990'ların başından itibaren Kuzey Irak'ta (Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı, kabaca Irak'ın Zaho-Erbil-Kıfri hattının doğusunda kalan kısım) ayrılma yönünde bir takım gelişmeler yaşanmaya başlandı. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından Koalisyon Güçlerinin Irak'a müdahalesiyle Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler, uzun süreden beri hayalini kurdukları "bağımsız Kürdistan" idealini gerçekleştirebilecekleri uygun bir konjonktür yakaladılar. Son on yıl içinde bölgede kendi kendini yönetim konusunda önemli adımlar atılması sonucunda özerklik taleplerinin yerini federasyon talepleri aldı ve sonuçta ayrılıkçı eğilimler de güçlendi.

Şimdilik bağımsızlık zor görünse de, Mart 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesi sonucunda Saddam rejiminin devrilmesiyle böyle bir ayrılma olasılığının güçlendiği açıktır. Bölgeyle ilgili devletlerin hesaplarını yaparken Kürt devleti olasılığını da göz önüne almaları bu seçeneğin varlığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, yaşanan süreçte bir oldubitti ile Irak'tan ayrılarak oluşturulacak bir Kürt devletinin meşruluğunun nasıl sağlanacağı, egemenliğinin hukuksal dayanağının ne olacağı ve bunu uluslararası topluluğun kabul edip etmeyeceği açık değildir. Bir başka deyişle, Kuzey Irak'ta olası bir ayrılma sonucu ortaya çıkacak bir Kürt devletinin karşılaşılabileceği en ciddi sorunlardan birisi de meşruluğu olacaktır.

Gerçi egemen, bağımsız bir siyasal birimden koparak, ayrı bağımsız devlet kurma anlamında ayrılma, uluslararası sistemde meydana gelen her yapısal değişim dönemlerinde görünen bir olgudur. 20. Yüzyılın başlarında imparatorlukların tasfiyesiyle, ortalarında sömürgeciliğin sona ermesiyle ve sonunda sosyalist federasyonların çözülmesiyle bir çok ayrılma gerçekleşmiştir. Self-determinasyon ilkesine dayandırılan ve bu nedenle haklı görülen bu ayrılmalar sonucu doğan devletler, büyük oranda meşruluk sorunuyla

karşılaşmadan uluslararası topluluk tarafından tanınarak devletler topluluğunun egemen, eşit bir üyesi haline gelmişlerdir. Ama aynı süreçlerde yine self-determinasyon ilkesine dayanarak uzun yıllar boyunca ayrılma için çaba harcayan, mücadele eden pek çok hareket de meşru kabul edilmemiştir. Hatta bunlardan ayrılmayı başaranların kurdukları bağımsız devletler bile bazen uluslararası topluluk tarafından tanınmamıştır. Yani, aynı ilkeye dayandıkları halde bazı ayrılmalar meşru görülürken bazıları meşru görülmemiştir.

Burada sözü edilen “meşruluk” hukuksal olduğu kadar siyasal içeriğe de sahiptir. O nedenle meşruluk temelini uluslararası hukuktan alabileceği gibi, uluslararası ve bölgesel dengelerden kaynaklanan reel-politikten de alabilmektedir. Hatta meşruluk, böyle bir temelden yoksun olarak, dış dünya ile mücadeleye girmeyi veya dış dünya ile asgari düzeyde ilişki kurmayı veya onun yaptırımlarına dayanabilmeyi göze alma pahasına kaynağını tamamen içeriden de alabilir. İşte tam da bu noktada günümüzde bunların hepsini içinde barındıran, hem hukuksal hem siyasal, hem iç hem dış anlamlara sahip olan self-determinasyon kavramının meşruluk düğümünün çözümünde kilit rol oynadığı görülür.

Bununla birlikte sözü edilen kavrama zaman içinde farklı anlamlar yüklenmiş, o nedenle de açık ve net bir ilke olmaktan uzaklaşmıştır. Özellikle 1990’lardan itibaren demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi yükselen değerlerle birlikte self-determinasyon kavramı yeniden yorumlanmaya başlanarak, “iç self-determinasyon”la “ayrılıkçı self-determinasyon” arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış, bu ise kavramın daha da zor anlaşılmasına ve bir hukuk ilkesi olmaktan çok bir siyaset terimi niteliği kazanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum iki nedenden dolayı kavramın, hiç değilse uygulamada, çelişkili bir hal almasına yol açmıştır. Birincisi, iç self-determinasyon”la “ayrılıkçı self-determinasyon” arasında kurulmaya çalışılan bu bağlantının çok ilkeli bir anlayışın ürünü olmayıp, reel-politiğin gölgesinde gerçekleşmesidir. O nedenle de bazı ayrılıkçılıklar demokratik yönetim, insan hakları ve azınlık hakları çerçevesinde dış destek görürken, bazıları göz ardı edilmektedir. İkincisi de, devletlerin bir yandan genel olarak kendilerine de zarar vereceğini düşünerek, olası ayrılmaları cesaretlendirici tutumdan kaçınmaları, öte yandan istisna olarak uluslararası sistemin tepesindeki devletlerin (ve bunların zorlamasıyla diğer bazılarının) uluslararası sistemdeki istikrar veya ulusal çıkarları adına bu ayrılıkçılıkları desteklemeleri, bunun için de iç self-determinasyona ait kimi unsurları kullanmalarındır.

Self-determinasyon kavramı ve bu kavrama ilişkin gelişme ve yorumlar çerçevesinde Kuzey Irak'ta olası bir ayrılmanın meşruluğunu bu ilkeye dayandırıp dayandıramayacağı makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. Konu çalışılırken de self-determinasyon ilkesine dayanarak son dönemlerde ortaya

çıkan ayrılmaların durumu değerlendirilerek, günümüzdeki gelişmeler çerçevesinde bu ilkenin kazanabileceği anlamlar ve tüm bunların Kuzey Irak açısından ne anlama gelebileceği incelenerek, olası ayrılmanın meşruluğu tartışılmaktadır. Sonuçta makale, kavramın klasik anlamıyla değil, ama günümüzdeki bu çelişkili durumuyla Kuzey Irak'taki olası bir ayrılmaya belli şartlar altında meşruluk dayanağı oluşturabileceğini ileri sürmektedir.

I. GENEL OLARAK AYRILMA VE SELF-DETERMİNASYON

A. Devlet Olmanın Meşruluk Kaynağı

Devletler, kurucuların yalnızca emretme ve yönetme "gücüne" sahip çıkmalarıyla değil, aynı zamanda emretme ve yönetme "hakkına" sahip olduklarını hem halkına, hem de diğer devletlere (uluslararası topluluğa) kabul ettirmeleriyle güçlü bir biçimde kurulabilirler. Sadece güce dayanarak bir oldubitti ile ortaya çıkan devletler, varlık nedenleri sağlam temellere dayanmadığı için kolayca yıkılırlar veya ortadan kalkarlar. Devletin rasgele elde edilmeyip bir hakka dayandığı fikrinin kabul edilmesi ölçüsünde o devlet meşruluk kazanır ve varlığı güçlenir. Bu anlamda bir devlet olma hakkı, hem "iç tanınma" (kendi halkınca desteklenmesi), hem de "dış tanınma" (uluslararası topluluğun kabulü) ile mümkün olabilir.

Öte yandan, devlet felsefesi açısından bakıldığında yeni bir devletin ortaya çıkması önceden var olan bir egemenliğin yeniden kullanılmasıyla olabileceği gibi, Hegelci bir diyalektik sonucu veya kimilerinin yenilip elendiği, sonuçta güçlünün ayakta kaldığı (doğal ayıklanma) Darwinci bir düşünceye de dayandırılabilir. Aslında bunlar uluslararası politikanın reel-politik ağırlıklı doğasına daha uygun düşmektedir. Çünkü uluslararası politika halen büyük oranda güce dayalı yürütülmekte ve dış politika eylemleri meşruluğunu büyük oranda güçten almaktadır. Ama bu gücün de haklı bir nedene dayandırılması gereği genel kabul görmektedir.

Günümüzde bir devlet kurmanın meşruluk kaynağının ne olduğu, hatta böyle bir kuralın bulunup bulunmadığı tam olarak açık değildir (CASSESE, 1986: 134). Modern devlet sisteminin ortaya çıktığı 17. Yüzyıldan itibaren (1648'deki Westphalia Barışıyla) "dinsel temele dayalı meşruluklar" yerini zamanla "ulusal egemenlik ilkesi"ne bıraktı. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusçuluk akımının etkisiyle benimsenen ve her ulusun bağımsız bir devlet kurma hakkı olduğuna işaret eden "milliyetler ilkesi" temel dayanak olmaya başladı. Fakat kavram bazı devletlerce etnik temelde yorumlandığı, dolayısıyla da her devlet tarafından farklı anlam ifade ettiği için bir süre sonra

terk edildi (EROĞLU, 1991: 99-100). I. Dünya Savaşından sonra ise temel meşruluk kaynağı olarak “self-determinasyon (kendi kaderini belirleme) ilkesi” genel kabul gördü. İlk dönemler milliyetler ilkesiyle bu ilke birbirinin yerine kullanıldıysa da, self-determinasyon bütün halklara uygulanabilir olmasıyla daha kuşatıcı, daha kapsamlı bir kavram olarak öne çıktı. Böylece self-determinasyon ilkesi 20. Yüzyıl boyunca devlet kurmanın en önemli dayanağını oluşturmaya başladı.

Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan yeni durumlara meşruluk kazandırabilecek bir üst otorite ya da üzerinde evrensel bir odaya sağlanmış ilkeler olmayınca, yeni olguların değerlendirilmesinde “güç” tek ölçüt olarak ortaya çıkmaktadır (Bkz. CASSESE, 1986: 27). Dolayısıyla, yukarıda sözü edilen ilkeler uluslararası ilişkilerdeki güç ve çıkar dengeleri çerçevesinde yorumlanarak uygulandığı için meşruluğun iki boyutundan, siyasal ve hukuksal niteliğinden söz etmek gerekir. Bunlar genellikle iç içe geçmiş durumdadırlar. Özellikle siyasal meşruluk oluşunca genellikle diğeri de gerçekleşmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, genellikle siyasal meşruluk hukuksal meşruluğun belirleyicisidir.

Siyasal meşruluğun iç ve dış olmak üzere iki unsurundan söz edilebilir. “İç siyasal meşruluk” halk desteğine dayalı, güçlü önderlik ve istikrarlı örgütlenmeden geçerken (böylece iç hukuksal meşruluk da sağlanmış olur), “dış siyasal meşruluk”, bölgesel aktörlerin ve uluslararası topluluğun genel onayından kaynaklanır. Devlet olmanın hukuksal meşruluğunun temelinde ise self-determinasyon ilkesi yatmaktadır. Diğer bir deyişle, ayrı bir devlet kurma olgusu son yüzyılda hukuksal meşruluğunu self-determinasyon ilkesinden almaktadır. Bu yüzden Bucheit’in de belirttiği gibi, bir çok ayrılıkçı hareket yasal haklılık adına ileri sürdüğü taleplerini self-determinasyon ilkesine dayandırmaktadır (BUCHHEIT, 1978: 16-20). Ama yukarıda da sözü edildiği gibi bu ilkeye dayanarak bir devletin kurulabilmesi için siyasal meşruluğun de sağlanması gerekir. Dolayısıyla self-determinasyon bu haliyle hukuksal olduğu kadar siyasal meşruluğun da anahtarı gibi görünmektedir.

Kuzey Irak'ta olası ayrılma sonucu ortaya çıkabilecek “Kürt devleti”nin meşruluğu da bu kavram çerçevesinde irdelenmelidir. Ama burada önemli bir sorun vardır: Bu kavram her zaman aynı anlamı taşımamış, siyasal içeriğe sahip olmasından dolayı zaman içinde çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Belki de günümüzde yeni siyasal koşullara paralel olarak yeni anlamlar kazanacak ve devlet olmanın meşru dayanağı olmayı bu haliyle sürdürecektir. Aslında bu bile uluslararası alanda hukuksal meşruluğun siyasal meşruluktan sonra geldiğinin açık bir göstergesidir. Buna rağmen self-determinasyon kavramının farklı anlamlarının ortaya konulması ve bu çerçevede günümüz siyasal koşulları

çerçevesinde olası yeni devletlere ve bu arada Kuzey Irak'taki olası bir ayrılmaya meşru bir dayanak oluşturup oluşturamayacağına bakılabilir.

B. Self-Determinasyon: Anlamı ve Gelişimi

Uluslararası belgelerde geçmesine karşın, uluslararası dengeleri ve statükoyu bozabileceği endişesiyle devletlerin çok da sıcak bakmadığı self-determinasyon kavramına farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklenmiştir (Bkz. ARSAVA, 1981: 57). BM belgelerinde açıkça ifade edilmese de, öğretilerdeki tartışmalardan self-determinasyon ilkesine üç ayrı anlam yüklendiği çıkartılabilir.

Bunlardan birincisi olan iç self-determinasyon, belirli ortak özelliklere sahip bir topluluğun herhangi dış baskı olmadan istediği yönetim biçimini seçmesidir (Bkz. POMERANCE, 1982: 37; ROSAS, 1993: 225-252; SALMON, 1993: 253-282). Bu anlamda self-determinasyon ilkesinin geçmişi 1789 Fransız Devrimi'ne kadar götürülebilir. Aslında 4 Temmuz 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilk örnek olduğu da düşünülebilir. Fakat burada "rejimi seçme" temasının yanı sıra "bağımsızlık" teması da görüldüğü için, sadece iç self-determinasyona ilk örnek olarak Fransız Devrimi'ni göstermek daha uygundur (ORAN, 2000: 73). Kuşkusuz iç self-determinasyon bir ülke içindeki etnik/ulusal azınlık ya da yerli halk gibi ayrı topluluklar için de bir anlam ifade etmekte, genel olarak demokratik yönetim, kültürel haklar ve/veya özerklik gibi kavramlar çerçevesinde uygulama alanı bulabilmektedir (Bkz. ALFREDSSON, 1993: 50-52; THORNBERRY, 1992: 218). Günümüzde self-determinasyon etrafında yürütülen tartışmalara neden olan en önemli konuyu da bu durum oluşturmaktadır. Bu tartışmalara ileride değinilecektir.

Kavramın ikinci anlamı dış self-determinasyondur. Burada kastedilen belli bir toprak parçasında yaşayan ortak özelliklere sahip bir topluluğun yabancı bir güce bağımlı olmadan geleceğini ve uluslararası statüsünü belirlemesi, bir başka deyişle kendi devletine ve egemenlik haklarına sahip olması, yani bağımsızlığıdır. Bu anlam, özellikle önceden var olan veya var olduğuna inanılan bir egemenlik hakkından doğmakta ve işgal veya sömürge altındaki halkların uluslararası statülerine karar vermelerine, dolayısıyla da bağımsızlığa kavuşmalarına işaret etmektedir (Bkz. POMERANCE, 1982: 37; PAZARCI, 1993: 8; ARSAVA, 1993: 77-80; BUCHEIT, 1978: 14-15; SÖNMEZOĞLU, 2000: 530).

Self-determinasyon, 20. Yüzyılın başında Wilson İlkeleri çerçevesinde dış anlamıyla kullanılmaya başlandı. Milletler Cemiyeti (MC) döneminde sadece Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'nın kuruluşunda yararlanılan (ŞAHİN, 2000: 13) dış self-determinasyon Birleşmiş Milletler (BM)

Antlaşmasıyla uluslararası hukuka girdi. Antlaşmanın 1. Maddesinde “uluslar arasında eşit haklar ve halkların self-determinasyon ilkesine saygı temelinde dostane ilişkiler geliştirmek”ten söz edilmekte, 55. Maddesinde de benzer ifadeler geçmektedir. Bu hükümler örgütün self-determinasyon “ilkesi”ni (hakkını değil) benimsediğini göstermekle birlikte, bu ilkeye dayanarak hareket edecek “halk” konusunda açık değildir. Ama ilkenin “sömürge halkları” açısından uygulanmasının arzu edildiği söylenebilir. BM Antlaşmasının 55. Maddesinin içinde yer aldığı uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini düzenleyen 9. Bölüm, “Muhtar Olmayan Yerler” ve “Vesayet Rejimi Altındaki Yerler”le ilgili olan 11. ve 12. bölümlerle birlikte ele alındığında bu açıkça görülmektedir. 73. Maddede halkının kendi kendini henüz idare edemediği ülkeleri (yani sömürgeleri) yöneten devletlerin, oralarda özyönetim geliştirecekleri, 76. Maddede ise vesayet sisteminin temel hedefinin bu topraklarda özyönetim ya da bağımsızlık yönünde ilerici gelişmeyi teşvik etmek olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla BM sistemi içinde teorik olarak “halkların özyönetimi” anlamına gelen self-determinasyon ilkesi, sadece sömürgelere ve vesayet altındaki yerlere uygulanacaktır (PAZARCI, 1993: 9). Nitekim Fas, Tunus ve Cezayir sorunlarını BM Genel Kurulu bu ilke çerçevesinde değerlendirmiş ve netice de bağımsızlıklarını tanımıştır.

1960 yılı, BM'nin benimsediği self-determinasyon ilkesi açısından bir dönüm noktasıdır. Genel Kurulun 14.12.1960 tarih ve 1514 (XV) sayılı “Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlığın Verilmesine İlişkin Bildirgesi”nde, “*bütün halkların self-determinasyon hakları vardır. Bu hak sayesinde siyasi statülerini özgürce belirler ve özgürce kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini sağlamaya çalışırlar*” (2. Mad.) ifadesine yer verilmiştir. Bunun yanında bildirge, “*bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozmaya yönelik her türlü girişimin, BM Antlaşmasının amaç ve ilkeleriyle bağdaşmaz*” (6. Mad.) olduğunu da belirtmiştir (Tam metni için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/15/ares15.htm>). Yani burada self-determinasyonla her halkın siyasal ve kültürel haklarına saygı duyulacağı, ama bağımsız devlet kurma hakkının olmadığı kastedilmektedir. Bununla birlikte bildirge, self-determinasyonu “ilke” olmaktan çıkartarak bir “hak” haline getirmiştir (POMERANCE, 1982: 12-13; ŞAHİN, 2000: 21). Ama bu ilkenin muhafazakar yorumunu benimseyen bazı hukukçulara göre, herhangi bir topluluğa tanınan böyle bir “hak” yoktur. Bu bir “moral slogan”dır (Bkz. SÖNMEZOĞLU, 2000: 538).

Daha sonra yaşanan birtakım olayların ardından BM Genel Kurulu 30.11.1966'da 2160 (XXI) sayılı kararı çıkartarak self-determinasyonu, doğrudan ya da dolaylı olarak güç kullanılmaması ilkesine bağlamıştır (Tam metni için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/21/ares21.htm>). Yine

1966'da kabul edilen BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ESKHS) ortak 1. maddelerinde self-determinasyon "hakkı"na yer verilerek "*Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler. Sözleşmeye taraf bütün devletler kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi için çaba gösterirler*" denmiştir. Bu sözleşmelerin 1976'da yürürlüğe girmesiyle self-determinasyon bağlayıcı bir devletler hukuku normu niteliği kazanmıştır (Bkz. ARSAVA, 1993: 34.).

Üçüncü olarak, self-determinasyon "ayrılma" anlamına (*secessionist self-determination*) gelmektedir. Bu ise, önceden var olmamış bir egemenliğin ortaya çıkması anlamında bir etnik ya da ulusal azınlığın veya halkın, içinde yaşadığı devletten ayrılarak yeni devlet kurması demektir. "Ayrılıkçı self-determinasyon", devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliği ilkesiyle çatıştığından BM tarafından ilke olarak kabul edilmemektedir. Buna rağmen günümüzde "iç self-determinasyon"la da ilişkilendirilerek ve hatta onun bir sonucu görülerek, ayrılıkçı self-determinasyon iddialarının haklılığı sorgulanmaktadır. Zaten Soğuk Savaş sonrası self-determinasyona ilişkin yeni yorumların ve tartışmaların asıl yoğunlaştığı konu da budur.

C. Self-Determinasyona İlişkin Sorunlar

Bu ilke açısından ortaya çıkan ilk sorun, kendi kaderini tayin edecek olan "halk"ın kim olduğudur. İkinci sorun, bu ilkenin ayrılma hakkını içerip içermediği ve günümüzde nasıl uygulanacağıdır. Üçüncü sorunsu, bu ilkenin gerçekten bir uluslararası hukuk kuralı haline gelip gelmediğidir.

Uluslararası belgelerde "halk" kavramı tanımlanmadığından, içinde yaşadığı devletin baskı ve zulmüne maruz kaldığını iddia eden pek çok halk hareketi bu ilkeye dayanarak ulusal kurtuluş mücadelesi yürüttüğünü ileri sürmektedir. Gerçi BM'nin bu ilkeyi esasen "yabancı işgali, egemenliği veya sömürsü altındaki halklar" açısından benimsediği söylene de (POMERANCE, 1982: 14-15), bugün klasik anlamda çok az sayıda bu tip halklar kaldığı halde bu ilkenin eskiden olduğundan daha canlı biçimde dile getirilmesi ve hatta 1991 AGİK Moskova Belgesi'nde olduğu gibi bazı yeni uluslararası belgelere konması, ilkenin uygulama alanının daha geniş olduğu kanısını güçlendirmektedir. O halde burada sorulması gereken kritik soru "halk"ın kim olduğudur.

Aslına bakılırsa bu konuda yapılan tanımların hiçbiri tatmin edici değildir ve zaten ortak bir noktada buluşulamamıştır. Bunun nedeni açıktır: Devletler ülkeleri içinde tanıma uygun halkların varolabileceğini ve bunların

egemenlik iddiasında bulunarak ülkesel ve/veya ulusal birlik ve bütünlükleriyle egemenliklerini tehlikeye atabileceklerini düşünmektedirler.

Bununla birlikte, “halk”tan kabaca ne anlaşılması gerektiği konusunda 1981’de yayımlanan BM raporuna (CRITESCU, 1981) bakılabilir. Burada bir halk olmak için gerekli ölçütler şöyle sıralanmıştır: Ayrı bir kültür, dil ya da din, ortak bir tarih duygusu, toplumsal kimliği sürdürmeye bir bağlılık ve tanımlanmış bir toprakta bütünlüşme. O halde etnik grupların, ulusların veya ulusal ya da etnik azınlıkların halk olma potansiyeline sahip oldukları ve bu bağlamda bir devlet nüfusunun farklı halklardan meydana gelebileceği de söylenebilir. Öte yandan, bir görüşe göre bu toplulukların bir halk gibi self-determinasyon hakkına sahip olabilmeleri için “öteki” tarafından tanınmanın bazı biçimlerini gerçekleştirmiş olmaları gerekir. Yani bir halkın self-determinasyondan yararlanması için, içinde yaşadığı devlet ve/veya uluslararası topluluğun kabulüne, bir başka deyişle “öteki tarafından tanınma”ya gereksinimi vardır (KİRİŞÇİ/WINROW, 1997: 54). Bir başka görüşe göre ise, self-determinasyon ilkesinin uygulanması çerçevesinde nesnel ölçütlere dayanan bir “halk” tanımının yapılamaması ve bu ilkeye ehil halkların belirlenmesinde güçlüklerin olması, ilkenin insan hakları çerçevesinde ele alınmasına neden olmakta, bu ise self-determinasyona ehil bir topluluğun varlığını tayin etme hakkının, toplumun kendi yetki alanında kabul edilmesini gerektirmektedir (ARSAVA, 1993: 75). Crawford ise bir halkın tanımlanmasının amaca ve bağlama göre değişebileceğini belirterek en gerçekçi yaklaşımı ortaya koymaktadır (Bkz. CRAWFORD, 1988: 168-170). Ayrıca 1980’den sonra bu kavram sömürge halklarının yanı sıra “yerli halklar”ı da ifade eder hale gelmiştir, ama etnik grupların bir halk olup olmadığı halen açıklık kazanamamıştır.

Sonuçta, self-determinasyon açısından halk kavramını işlevsel kılabilmek için ikili bir ayırım uygun olabilir: Bu ilkeyi kullanma güç ve kapasitesine sahip olan halklar ve böyle bir güç ve kapasitesi olmayan halklar. Tabii somut olarak bir halkın hangisi içinde yer alacağı belirlenmesi aşamasında güç ve etkinlik ekseninde siyasi tercihler belirleyici olacaktır. Dolayısıyla halk olmak daha çok siyasi bir nitelik taşımakta ve bir toplumsal grubun “halk” niteliği taşıması, onların otomatik olarak bu ilkedan yararlanabilecek bir halk oldukları anlamına da gelmemektedir.

Ayrılma konusuna gelince, self-determinasyon ile bağımsızlık arasındaki kuşku götürmez bağlantının bir sonucu olarak bu ilkenin moral ve psikolojik çekiciliği, ayrılıkçı isteklerine destek bulmaya çalışan birçok etnik grubu bu ilkeye dayanmaya zorlamıştır. Halbuki dışsal anlamda self-determinasyonun gerçekleşmesi ancak sömürge halklar için geçerlidir ve bu ilke sadece onlar için bir “hak” niteliğindedir. Bunun dışında bir devlet içinde yer alan azınlıklarca

gerçekleştirilecek ayrılmalar BM sistemi açısından meşru görülmemekte, daha doğrusu bunlar ilke olarak desteklenmemektedir.

BM'nin bir devletten ayrılma yoluyla ortaya çıkabilecek yeni bir devleti self-determinasyon hakkı çerçevesinde değerlendirmek istememesinin temel nedeni, uluslararası hukukta benimsenmiş olan "devlet ülkesinin bütünlüğü" ilkesidir. Buna göre, bir devletin ülkesel bütünlüğü ancak o devletin rızasıyla hukuksal geçerliği olan değişikliklere uğrayabilir. Bir devlet ülkesinde yerleşmiş bulunan farklı özelliklere sahip toplulukların yalnızca bu farklılık ögesine dayanarak devlet ülkesini parçalamalarına izin verilemez. Bir başka deyişle, bir devlet ülkesinin tümünde geçerli genel kurallara bağlı, herhangi bir ayrımcılığa tutulmayan ülke parçalarında yaşayan azınlıklar gibi kimi toplulukların bir takım değişik özelliklere sahip olması, bugünkü uluslararası hukuk açısından bunların self-determinasyon ilkesi çerçevesinde değerlendirilebilecekleri anlamına gelmemektedir (PAZARCI, 1993: 9-10). Kaldı ki, sömürge altındaki halklar için bile bu hak sadece bir kez kullanıldığında meşru olmakta, ikinci kez kullanılması meşru görülmemektedir. Yani sömürgeci devletten bir kez bağımsızlık kazanıldıktan sonra, bu topraklar üzerinde bir daha self-determinasyon gerçekleştirilemez.

BM'nin bu tutumunun bir nedeni, özellikle demokrasinin tam yerleşmediği çok etnili ve kabileli devletlerde parçalanmalara neden olarak, ekonomik ve siyasi yeterliğe sahip olmayan devletlerin ortaya çıkması ve bunların uluslararası istikrarsızlığa yol açacağı korkusudur. Bir diğer nedeni ise, bu gibi ayrılmaların kabullenilmesi durumunda yeni doğan devlet içinde yeniden bir başka etnik grup ya da kabilenin ayrılma eğilimi içine gireceği ve böylece bölünmelerin en homojen birim ortaya çıkana kadar devam edeceği varsayımıdır.

Sonuç olarak, bu ilke sömürgeciliğin sona ermesinden sonra esasen ayrı bir devlet kurmaya değil, bir siyasal rejimin halk iradesine dayandırılması zaruretine işaret etmektedir. Bu ise, demokrasi demektir. O halde bu ilke her halk için ayrı devlet kurma hakkı olarak yorumlanamaz. Aksi takdirde, ayrılmayı seçen bir halk sadece kendi kaderini tayin etmekle kalmayacak, aynı zamanda ötekilerin de kaderini tayin etmiş olacaktır. Bu çerçevede tek taraflı iradeyle ortaya çıkan bir ayrılma da meşru olmayacaktır.

Nitekim Kanada hükümetinin Eylül 1996'da Kanada Yüksek Mahkemesine başvurarak Quebec'in anayasa ve devletler hukukuna göre tek yanlı bir kararla birlikten ayrılma hakkı olup olmadığını sorması üzerine verilen kararda, böyle bir durumda federal birliği oluşturan halklardan birinin tek taraflı olarak talebini açıkça ifade etmesinin ayrılma için yetmeyeceği, ulusal çapta toplumun tümünün kararına ihtiyaç bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kanada

Anayasası'nın ayrılma konusunda herhangi bir hüküm taşımamakla birlikte (ne yasaklar ne de izin verir) egemenliği bir bütün olarak Kanada halkına vermesi nedeniyle, diğer bütün eyaletlerin ikna edilmeleri suretiyle anayasaya ayrılmaya imkan tanıyan bir hüküm konulmasının gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Bu çerçevede mahkemeye göre, ayrı bir halk olarak kabul edilen (bir devlet nüfusunu farklı halklardan oluşabilir) Quebec'ilerin bu konuyu müzakere etme ve diğerlerini ikna etme çabası inkar edilemez. Bunun yanı sıra mahkeme bu hakkın otomatik olarak doğması için gerekli olan sömürge ve yabancı baskı veya yabancı egemenliği altında yaşamak veya bazı yorumcuların ifade ettiği iç self-determinasyonu gerçekleştirilememesi –ki bu uluslararası hukuk bakımından henüz netleşmiş değildir- şartlarının Quebec için geçerli olmadığını, Kanada'nın halkının tümünü, bu arada Quebec'ileri, ayrımcılık yapmadan temsil eden bir yönetime ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve anayasalcılık, azınlıklara saygı ve federalizm ilkelerine dayanan bir anayasaya sahip olduğunu ve bu devletin toprak bütünlüğünün uluslararası toplulukça tanındığını, bunların ise Kanada'dan ayrılma hakkını ortadan kaldırdığını ifade etmiştir (Karar için bkz. SUPREME COURT OF CANADA, 1998).

Günümüzde devletlerin self-determinasyonun ayrılma hakkı anlamında yorumlanmasına göz yumarak ülke ve egemenliklerinin parçalanmasına ve uluslararası ve bölgesel istikrarsızlıkların ortaya çıkmasına seyirci kalmayacakları açıktır. O nedenle uluslararası hukukun asıl oluşturucusu olan devletler yeni bağımsız devletler görme konusunda çok az istekli olacaklar ve bu ilkenin demokratikleşme anlamında yorumlanarak (*representative self-determination*) en ileri sınırının da, bölgesel özerklik, federasyon gibi özyönetim hakları içeren birtakım uygulamalar olmasını isteyeceklerdir. Tüm bunlarla birlikte son yarım yüzyılda ortaya çıkan ve varlıklarını kabullenmekten başka çaresi olmadığından isteksiz de olsa uluslararası toplulukça tanınan devletlerin varlığı, ayrılma anlamında self-determinasyonun belli şartlar altında istisna olarak kabul edilebileceğine ilişkin açık bir kapı bırakmaktadır.

Son olarak, self-determinasyonun bir uluslararası hukuk kuralı haline geldiği de kuşkuludur. Her ne kadar 1976'da BM ikiz sözleşmelerinin (KSHS ve ESKHS) yürürlüğe girmesiyle self-determinasyon bağlayıcı bir uluslararası hukuk kuralı niteliği kazanmış gibi görünse de, gerek yukarıda sözü edilen sorunlar göz önüne alındığında, gerekse uluslararası hukuk kurallarının devletlerin belli konularda istikrarlı bir biçimde aynı davranışı sergilemeleri sonucu doğduğu kabul edildiğinde, bu ilkenin bir hukuk kuralı oluşturmadığı söylenebilir. Ayrıca bu ilkeyi düzenleyen belgelerin hukuksal özelliği ve değeri de ayrı bir sorundur. Çünkü bu konudaki en önemli belgeleri, BM Genel Kurulu tarafından alınan bağlayıcı olmayıp sadece tavsiye niteliğindeki karar ve bildirgeler oluşturmaktadır. Kaldı ki, bunları bile bütün devletler aynı şekilde

yorumlamamaktadır (ARAL, 1999: 16-17). Dahası, kavramın iç ve dış anlamlarının olması ve günümüzde bu ikisinin iç içe girmeye başlaması, uygulama açısından sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir.

D. Self-Determinasyonun Ayrılmaya İmkan Tanıyan Yorumları

Bu ilkenin BM Antlaşmasında yer almasından bu yana bir devletten ayrılarak yeni devletler oluşmuş ve bunlar BM tarafından tanınmıştır. Bu durum, bazı şartlarda ayrılma anlamında self-determinasyonun meşru olabileceğine ilişkin yorumlara yol açmıştır. Bu yorumlar çerçevesinde ayrılmanın meşru görüldüğü durumların belirlenmesi Kuzey Irak'taki olası bir ayrılmanın meşruluğunu tartışmak bakımından önemlidir.

Bunlardan birincisi, BM Genel Kurulu'nun 15 Aralık 1960'ta kabul ettiği 1541 (XV) sayılı karara (Tam metni için bkz. POMERANCE, 1982: 124-126; <http://www.un.org/documents/ga/res/15/ares15.htm>) dayanarak, “coğrafi uzaklık ile etnik veya kültürel farklılık”ların bir araya geldiği topraklarda (tuzlu su sömürgesi) self-determinasyonun ayrılma anlamını içerecek biçimde kullanılabileceğine ilişkin yorumdur (Bkz. THORNBERRY, 1992: 17). Esasen bu kararla sömürgecinin tanımı yapılmaktadır. Şöyle ki: Genel Kurul, bildirisinin 4. ilkesinde “...kendisini yöneten ülkeden coğrafi olarak ayrı ve etnik veya kültürel bakımdan farklı topraklar...”dan söz ederek, sömürgelerin ana ülkeye bitişik olamayacağını, deniz aşırı veya en azından coğrafi bakımdan kopuk olması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu karardan, coğrafi ayrılık ile etnik veya kültürel farklılıkların bir araya geldiği topraklarda ayrılmanın kabul edileceği yorumu çıkmaktadır (Bkz. ORAN, 2000: 78). Bangladeş buna iyi bir örnektir.

İkincisi, uluslararası toplulukça tanınmış ve istikrarlı bir yönetime sahip devletlerden ayrılma ile geçici statülü ve/veya istikrarsız devletlerden ayrılma arasında ayırım yapılarak, ikinci durumda ortaya çıkan ayrılmaların meşru olabileceği ileri sürülmektedir. Esasen bu anlayış MC döneminde ortaya çıkan Aaland adaları sorununa dayanmaktadır. 1813 tarihli anlaşmada öngörülen statüye göre özerk olan Finlandiya, I. Dünya Savaşı sonrası dağılma sürecindeki Rusya'dan ayrıldı. Aaland adalarının İsveçli halkı ise bu ayrılmayı desteklemekle birlikte İsveç hükümetinin de teşvikiyle Finlandiya'dan da ayrılmak istedi. Anlaşmazlığın tarafları olan İsveç, Aaland halkı ve Finlandiya isteklerini “self-determinasyon ilkesi”ne dayandırdılar. Sorun MC'ye geldi ve Konsey sorunu oluşturduğu Uluslararası Hukukçular Komisyonu'na havale etti. Komisyon incelemeleri sonunda 5 Eylül 1920'de hazırladığı raporunda, “her şeyden önce kesin ve genel olarak tanınan statüye sahip bir devletin uluslararası

durumu ile geçici statüye sahip bir devletin durumu” arasında ayrım yaptı. Ayrıca, self-determinasyonun bağlayıcı bir devletler hukuku normu olmadığını belirterek (o zaman öyleydi, şimdi değil) bu ilkeye dayanarak yapılan istekleri kabul edip etmemekte ilgili devletin münhasıran yetkili olduğunu belirtti. Bu nedenle de Aaland adalarının halkının Finlandiya'dan ayrılma taleplerini uygun görmedi. Bununla birlikte Komisyon self-determinasyon çerçevesinde ada için özerk bir statü de önerdi. Finlandiya MC'nin bu yöndeki tavsiyesine uyarak adaya azınlık statüsünde özerk bir yönetim verdi (Bkz. ARSAVA, 1981: 61-67). BM döneminde açıkça bu gerekçeyle bir ayrılma olmamakla birlikte, bu yorum ayrılmayı kolaylaştırıcı bir gerekçe oluşturabilecektir.

Üçüncü olarak, ayrımcı, demokratik olmayan, ırkçı, baskıcı ve insan haklarına saygı göstermeyen yönetimlerden ayrılmaların meşru olduğu iddia edilmektedir. BM çerçevesinde self-determinasyon açısından son önemli belge olan 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı BM Genel Kurulu'nun “Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliği Üzerine Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi”nde (Tam metni için bkz. POMERANCE, 1982: 126-128; <http://www.un.org/documents/ga/res/25/ares25.htm>) “*Hükümran ve bağımsız bir devlet kurma, bağımsız bir devletle özgürce birleşme ya da bir halk tarafından özgürce kararlaştırılmış başka bir siyasal statü biçiminde ortaya çıkma, o halkın kendi kaderini tayin hakkını kullanma yöntemlerini oluşturur*” denilerek hiçbir paragrafın “... *ülkede yaşayan tüm insanları ırk, inanç ve renk ayrımı yapmaksızın temsil eden bir hükümete sahip olan... halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin ilkelerine göre uygun şekilde hareket eden bağımsız ve egemen devletlerin, siyasi birliğine ve ülke bütünlüğünü kısmen veya tamamen dağıtmak ya da bozmak üzere herhangi bir harekete yetki verir veya bunu teşvik eder şekilde yorumlanamayacağı*” belirtilmektedir. Ayrıca 1993'te İnsan Hakları Dünya Konferansı'nda kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nda aynı hüküm tekrarlanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında self-determinasyon ilkesi, bir devletin halklarının hak eşitliğine ve iç self-determinasyonuna saygı göstermesi ve hükümetin ırk, inanç, renk farkı gözetmeksizin ülkede bulunan tüm halkı temsil etmesi durumunda (demokrasi), egemen ve bağımsız bir devletin ülkesel bütünlüğünü ve siyasal birliğini tamamen veya kısmen tehlikeye düşürecek şekilde yorumlanamaz (ARSAVA, 1992: 59). Doğal olarak bunu tersten okumak da mümkündür. Bu hükme dayanarak, “ırk, inanç ve renk ayrımı yapan, halkını temsil etmeyen yönetimlerden” ayrılmanın meşru olabileceği yorumu yapılabilir. Yani bu ifadeler bir bakıma sömürgeler dışında da self-determinasyona sahip halk türlerinin olduğunu ima etmektedir. Nitekim Buchheit'a göre dış self-determinasyonun önkoşulu kültürel, dinsel ya da dilsel değerlerin yok edilmekten ve zarara uğramaktan kurtarılmasıdır. Sistemik bir

sömürünün ve ayrımcılığın olduğu durumlarda ayrılma meşruluk kazanabilecektir (BUCHHEIT, 1978: 213). Bir diğer benzer görüşe göre de, eğer bir devlet insan haklarına saygı göstermezse ülke bütünlüğünün korunması zorunlu bir ilke olmayacak ve dış self-determinasyon gerçekleştirilecektir (ESPIELL, 1980: 14.). Aynı görüşü başkaları da paylaşmaktadır (BUCHANAN, 1991: xvi; MURSWIEK, 1993: 38).

Tüm bu görüşler bir etnik azınlık bakımından iç self-determinasyonun gerçekleştirilememesi hallerinde (yani ayrımcılığa veya soykırıma uğrama, insan haklarından mahrum bırakılma, azınlık haklarının çiğnenmesi, yönetime katılmama gibi) ayrılma hakkının doğabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca demokrasi, insan hakları, azınlık hakları gibi kavramların günümüzde ulusal yetki alanından çıkartılarak meşru uluslararası ilgi alanına sokulmuş olması da tüm bu yorumları güçlendirmektedir. Ama unutmamak gerekir ki, halen uluslararası normatif değerler büyük oranda reel-politiğin gölgesinde yer almakta, ancak reel-politik tarafından desteklendiğinde tam olarak uygulama alanı bulabilmektedir. Zaten bu nedenle de ayrılma yönünde çabalayan kimi etnik gruplar uluslararası toplulukça desteklenmemektedir.

Öte yandan bu yaklaşım, özellikle azınlık durumundaki halkların "azınlık hakları" anlamına gelebilecek, ama şimdilik ayrılma hakkını içermeyen bir takım hakları kullanma isteklerinin de self-determinasyon çerçevesinde değerlendirilmesine yol açabilecektir (Bkz. ARSAVA, 1992: 57-60; ALPKAYA, 1992: 161). Çünkü self-determinasyonun içsel anlamı, kaçınılmaz olarak azınlıklarla self-determinasyon arasında bağlantı kurulmasına yol açmaktadır. Bu haliyle azınlıklar için self-determinasyon şimdilik, belli bir bölgede yoğunlaşmış, toplu olarak yaşayan azınlıkların kimliklerinin korunması ve eşit siyasal katılımın yanı sıra kendileriyle ilgili konularda karar mekanizmalarına katılmaları ve hatta siyasal ve idari özerkliğe sahip olmaları anlamına gelmekte (OETER, 1994: 165), böylece seçilen self-determinasyon modeline, azınlığın coğrafi konumuna, ilgili devletin bu konuda hazır olmasına ve bu self-determinasyonun uluslararası örgütlerce tanınması ve desteklenmesine bağlı olarak bir uygulanma şansına sahip olmaktadır (ARSAVA, 1993: 77).

Ayrıca bu çerçevede kimileri, self-determinasyonun etnik temele dayalı federasyonlarda bağımsız devlet kurmanın da gerekçesi olabileceğini belirtmektedirler (HALPERIN vd., 1992: xi). Tabii burada daha önce sözü edilen Kanada Yüksek Mahkemesi'nin Quebec kararında da vurgulandığı gibi, diğer federe devletlerin, dolayısıyla ülkedeki diğer halkların da onayı gereklidir.

Dolayısıyla self-determinasyon hakkı özünde siyasal statüyü belirlerken, azınlık hakları kimlik hakkı çerçevesinde şekillenmiş olsa da, self

determinasyonun yorumlanma ve uygulama sürecine bakarak bu hakkın da bir azınlık hakkına dönüşme ihtimalinin olduğu söylenebilir (THORNBERRY, 1992: 218). O halde azınlıklarla self-determinasyon ilkesi arasında kurulan ilişki azınlık gruplarının, içeriği tarih içinde değişen ve bugün bir bakıma belirsiz hale gelen self-determinasyon kavramına dayanarak egemenlik hakkı talep etmelerine ve bu çerçevede özyönetimden bağımsızlığa kadar uzanacak bir haklar silsilesinin hukuksal meşruluğuna sahip olmalarına yol açabilecektir.

Dördüncü olarak, daha önce sözü edilen BM KSHS ile ESKHS'de "bütün halkların self determinasyon hakları olduğu"na ilişkin ifade ve buradaki "halk" kavramının daha önce sözü edilen belirsizliği de ayrılmalara meşru gerekçeler oluşturabilir.

Tüm bu yorumlara rağmen günümüzde hiçbir devlet ve uluslararası örgüt açıkça self-determinasyonun bir devletten ayrılmanın gerekçesi olabileceğini, yani bir devlet nüfusunun parçası olan ve fakat ayrı halk ya da etnik azınlık niteliğine sahip grupların self-determinasyon hakkı olduğunu ifade etmemektedir. Ama uygulamaya bakıldığında sözü edilen durumlara uygun ayrılmaların bazısının gerçekleştiği, bazısının da gerçekleşebileceği görülmektedir.

II. UYGULAMADA DURUM VE KUZAY IRAK'TAKİ OLASI AYRILMA

A. Son Dönemlerdeki Ayrılmalar ve Dayanakları

Self-determinasyon hakkının devlet kurmanın dayanağı haline getirildiği 20. Yüzyılda devlet sayılarının hızla arttığı gözlemlendi. 1914'te yaklaşık 50 olan devlet sayısı, 1920'de 60, 1974'te 150, 2000'de 200'e yaklaştı. II. Dünya Savaşından sonra sömügelikten kurtulma sürecinde bağımsızlığını kazanarak yeni devlet kurmayı başaranlar meşruluklarını self-determinasyon hakkına dayandırdılar. Bununla birlikte aynı süreçte sömügelikten kurtulma dışında görülebilecek ayrı devlet kurma olguları da yaşandı.

1990 sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişimle birlikte egemen ve bağımsız devletlerden ayrılarak yeni devletler kuruldu ve bunlar uluslararası topluluk tarafından da kabul edildi. SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu ortaya yirmi devlet çıktı. Bunlar ayrılma gerekçelerini, ilgili devletlerin anayasalarında geçen "ayrılma hakkı"na dayandırdılar ve yaptıkları referandumlarla da bağımsızlıklarını içsel temele dayandırdılar. O nedenle de meşruluk sorunu yaşamadılar (Bkz. CASSESE, 1995:258-270). Buna rağmen bölgesel istikrarsızlıklara yol açacağı endişesiyle uluslararası topluluk bu devletleri tanımada çok da istekli değildi, ancak sonucun kaçınılmaz olduğu

anlaşılınca tanımlar gerçekleşti. Çekoslovakya'daki dağılma ise tarafların anlaşmasıyla olduğu ve uluslararası istikrarsızlığa yol açmadığı için herhangi bir sorunla karşılaşmadı.

Etnik temele dayalı olarak oluşturulmuş bu sosyalist federasyonlarda yaşanan ayrılmalar sonucu federal çatı dağılmış ve sonuçta ortaya çıkan ayrı birimlerin birçoğu sahip oldukları egemenliklerini artık bağımsız olarak kullanma kararı vermişlerdir. Yani burada üst yapı içinde bir araya gelmiş ayrı egemenliğe sahip devletler, bu üst yapı çökünce, zaten anayasaları da ayrılma hakkını öngördüğü için ayrı egemen ve bağımsız birimler olarak ortaya çıkmışlardır¹. Dolayısıyla buralarda ortaya çıkan yeni devletler self-determinasyonun doğrudan bir sonucu olarak değil, iç siyasal ve hukuksal dinamikler sonucu başlayan fiili bir sürecin sonunda ortaya çıkmışlardır. Bununla birlikte ilginçtir ki, bu devletler bile yaptıkları referandumla ilan ettikleri bağımsızlık kararlarını self-determinasyon hakkına dayandırmaktan geri kalmamışlar, uluslararası topluluk da bu bağlamda bu ülkeleri tanımıştır (ARAL, 1999: 20).

Self-determinasyon açısından incelenebilecek asıl tartışmalı ayrılmalar Katanga, Biafra, KKTC, Bangladeş, Eritre ve Doğu Timor örnekleridir. Bunlardan ilk üçü uluslararası toplulukça tanınmayan ayrılmalara, diğer üçü ise tanınan ayrılmalara örnek oluşturmaktadır.

30 Haziran 1960'ta bağımsız olan Kongo'da, on bir gün sonra ülkenin güneydoğu eyaleti Katanga bağımsızlığını ilan etti. Belçika gibi bazı devletlerce desteklenmesine rağmen BM Güvenlik Konseyi 1961'de bu bağımsızlığı kesinlikle tanımadığını açıkladı (Bkz. UN Security Council, "Resolution 169 (1961)", <http://www.un.org/documents/sc/res/1961/scres61.htm>) ve bu ayrılma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı (HERACLIDES, 1991: 78; BUCHEIT, 1978: 141-152).

Benzer biçimde 1960'ta federal bir devlet olarak bağımsızlığını kazanan ve Müslüman Havsaların yönetiminde nispeten daha etkili olduğu Nijerya'da, Hıristiyan İbolar 1967'de ülkenin güneydoğusunda bağımsız "Biafra Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan ettiler. Bu ayrılma da yine bazı devletlerce (Fildişi Sahili, Gabon, Tanzanya, Zambiya) desteklense de, Afrika Birliği ve BM tarafından kabul edilmedi (HERACLIDES, 1991: 80-106).

1 Üniter yapıli devletlerde ise farklı egemenlikler söz konusu olmadığı için burada ya bütün ülke topraklarında eski yapıda egemenlikleri olmayan yeni birimlerin ortaya çıkması anlamında parçalanma olgusu ya da ülke topraklarının bir kısmının diğer parçalardan coğrafi ve idari anlamda kopması anlamında ayrılma olgusu görülebilir ki, meşruluk açısından ciddi sorunlar oluşturan konu budur.

1983'te bağımsızlığını ilan eden ve fakat Türkiye dışında tanınmayan KKTC'nin durumu da bu ayrılımlara benzemektedir. 1960'ta ortaktoplumluluk temelinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde anayasal düzen Rumlar tarafından bozulunca, 1974'te garantör devlet sıfatıyla Türkiye'nin askeri müdahalesinden sonra yürütülen müzakerelerden bir sonuç alınamayınca ayrılma süreci başladı ve dış destek sayesinde 1983'te KKTC kuruldu. Ama bu ayrılma başarılı olmasına ve yirmi yıldır devam etmesine rağmen BM tarafından tanınmadı.

Birçok farklı siyasal nedenin yanı sıra Katanga, Biafra, KKTC'nin ayrılıkları sömürge tanımına uymadığı için, yani ayrılan bölgenin hem yaşayanlarının etnik farklılık göstermesi hem de coğrafi olarak ana ülkenin topraklarından kopuk olması şartlarını aynı anda taşıması söz konusu olmadığı için tanınmadı. Kuşkusuz bu durumda uluslararası ve bölgesel güç dengelerinin de ihmal edilmez payı oldu.

Bangladeş örneğine gelince, 1971'de Bengallerin yaşadığı ve Batı Pakistan'la toprak bağlantısı olmayan Doğu Pakistan (Bangladeş) Hindistan'ın da desteğiyle ayrıldı ve uluslararası topluluk bu ayrılmayı tanıyarak Bangladeş'in 1974'te BM üyesi olmasını kabul etti (Bkz. RASHID, 1990: 82-94; HERACLIDES, 1991: 147-164. Kabul kararı için bkz. UN Security Council "Resolution 351 (1974)", <http://www.un.org/documents/sc/res/1974/scres74.htm>). BM Bangladeş'in ayrılığını, self-determinasyonun sömürge tanımına ilişkin yoruma (coğrafi uzaklık ve etnik farklılık) uyduğu için meşru görerek tanıdı. Ayrıca bu ayrılmanın haklı görülmesinde sistematik sömürü, ayrımcılık ve adaletsizlik gibi kavramlar da önemli gerekçeleri oluşturdu. Bu gibi gerekçeler diğer üç örnek için de belki söz konusu yapılabirdi, ama gerçek şu ki belirleyici olan sadece sömürge tanımına uygunluk değil, aynı zamanda uluslararası güç dengelerine uygunluk ve uluslararası istikrara katkıydı.

İncelemeye değer diğer örnek Eritre'dir. 1890-1941 arası İtalyan sömürgesi olan ve 1941'de İngiliz egemenliğine giren Eritre, 1952'de federe birim olarak Etiyopya'ya bırakıldı. Etiyopya burayı 1962'de yapılan anlaşmalara aykırı biçimde ilhak etti. Bunun üzerine başlayan silahlı mücadele sonucu Eritre, Mayıs 1993'te yapılan referandumla Etiyopya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etti. Etiyopya hükümeti bunu kabullendi ve BM de Eritre'yi üyeliğe kabul etti (Bkz. UN Security Council, "Resolution 828 (1993)" <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>). Buradaki ayrılmanın gerekçesi de self-determinasyondur, fakat Eritre'nin durumu ülkeye bitişik olduğu için sömürge tanımına uymuyordu. Bununla birlikte, "soy, inanç ve renk ayrımı yapan, halkını temsil etmeyen yönetimlerden ayrılma" gerekçesi yani iç self-determinasyonun gerçekleşmemesi ayrılmanın hukuksal dayanağını oluşturdu. Ayrıca burada anlaşmayla belirlenmiş egemenlik hakkını elinde bulunduran bir statünün (federe devlet) ihlali söz konusuydu ve yönetim kuzeyde yerleşik

Eritrelileri, devlete egemen Amharik topluluğu içinde asimile etmeye çabalıyordu. Dahası, 1991'de ülkede yaşanan askeri darbe sonucu istikrarlı bir hükümetten de söz edilemezdi. Nihayet Etiyopya da ayrılmayı kabul etmişti (Bkz. MAYALL/SIMPSON, 1992: 10-23; HERACLIDES, 1991: 177-194).

Son ortaya çıkan ayrılma örneği ise Doğu Timor'dur. Aslında burada net bir ayrılmadan ziyade işgalden kurtulma olgusundan söz edilebilir. Çünkü burada 1975'te Portekiz sömürgesi sona erince Doğu Timor halkı bağımsızlık ilan etti, fakat 1976'da Endonezya burayı 27. eyaleti olarak kendi topraklarına kattığını açıkladı. BM bu ilhakı kesinlikle kabul etmedi. Doğu Timorlular da o günden sonra bağımsızlık mücadelesine giriştiler. Bu süreç boyunca uluslararası topluluk Doğu Timor'un yanında yer aldı. 1999'da uluslararası baskılara boyun eğen Endonezya, adada BM gözetiminde bağımsızlığın halk oylamasına sunulmasını kabul etti ve halkın %80'i bağımsızlık yönünde oy kullandı. Bundan sonra yaklaşık 2.5 yıl BM tarafından (UNTAET) yönetilen Doğu Timor 20 Mayıs 2002'de bağımsız bir devlet oldu (Ayrıntı için bkz. <http://www.un.org/peace/etimor/etimor.htm>). Görüldüğü gibi, buradaki olgu ayrılma değil, işgalci güçten kurtulmadır. Bir başka deyişle, burada gerçekleşen self-determinasyon, ayrılma anlamında değil, bağımsızlığa kavuşma anlamındadır.

Tüm örnekler göz önüne alındığında, uluslararası topluluğun yeni bir devletin varlığını kabul etmede isteksiz davrandığı ve büyük oranda uluslararası ve bölgesel dengeleri gözettiği söylenebilir. Bucheit'nin de belirttiği gibi, ayrılıkçıların talepleri, eğer talebin kabulüyle dünyadaki genel uyum ortamının artacağı kanıtlanırsa kabul görebilecektir (BUCHHEIT, 1978: 217). Bu durumda iç self-determinasyonun gerçekleşmemesi halinde ayrılmanın meşru görülüp görülmeyeceği, bunun uluslararası sistemde meydana getireceği etkiye göre değişecektir.

Bu nedenle bugün ayrılma yönünde çabalayan Çeçenler, Osetler, Abazalar, Tamiller, Kürtler, Quebecerler, Basklar, Kuzey İrlandalılar, Kosovalı Arnavutlar gibi pek çok etnik grubun/azınlığın ayrılma çabaları büyük oranda uluslararası topluluk tarafından desteklenmemektedir. Bu çabaların desteklenmesi halinde uluslararası sistemin temel aktörleri olan mevcut devletlerin pek çoğunda karmaşa ve sınır değişikliği yaşanacağı, ayrılmaların en küçük öznesi belli olmadığı için, kurulu düzenlerdeki parçalanmaların sonunun alınamayacağı, ortaya kendi kendine yetersiz, egemen olmayan küçük birimlerin çıkacağı, bunun ise sonuçta binlerce birimden kurulu kaotik ve istikrarsız bir uluslararası ortama yola açacağı düşünülmektedir. O nedenle self-determinasyon hakkının ayrılma girişimlerini cesaretlendirecek biçimde yorumlanmaması genel ilke olarak kabul edilmektedir.

Buna rağmen başarıya ulaşmış ayrılmalar, son derece kontrollü, meşruluğu sağlam temellere dayandırılmış (daha önce sözü edilen yorumlar), herkesin kabul edebileceği ve başka çarenin kalmadığı, başka deyişle uluslararası sistem açısından yeni durumun önceki duruma göre uyumlu görülmesi halinde kabul edilmektedir. Bu uluslararası topluluk için ancak "ikinci en iyi seçenek"tir. Ayrıca bu yaklaşım self-determinasyonun bir çelişmesine de işaret etmektedir. Yani, içeride ve uluslararası alanda kurulu düzene itiraz temelinde yükselen ayrılıkçılık, başarı elde ettiği takdirde yeni kurulu düzeni dayanak noktası almakta (KRULIC, 1998: 70) ve onun bir parçasını oluşturmaktadır.

İç self-determinasyon konusunda sorunlar yaşanan ve bundan dolayı ayrılıkçılık potansiyeli olan yerlere ilişkin olarak uluslararası toplulukta 1990 sonrası gittikçe yaygınlaşan "en iyi seçenek", uluslararası baskı ve hatta müdahale yoluyla iç self-determinasyonu gerçekleştirerek ayrılıkçı eğilimlerin önüne geçmektir. Bir başka anlatımla, uluslararası kamuoyunda ve öğretilerde iç self-determinasyon gerçekleşmediği takdirde ayrılma hakkının doğacağı görüşü gittikçe daha fazla kabul gördüğüne ve fakat ayrılma olması halinde de uluslararası sistemde istikrarsızlıklar ortaya çıkacağına göre, uluslararası topluluk uluslararası barış ve güvenliği korumak adına ülkenin iç işlerine karışarak iç self-determinasyonu gerçekleştirip ayrılmaların önüne geçmeye çalışmaktadır. Böylece hem ayrılmaya gerekçe oluşturan neden ortadan kaldırılmakta, hem de uluslararası istikrar korunmaktadır. Kuşkusuz bu yapılrken bugüne değin uluslararası topluluğun benimsediği "içişlere karışmama" ilkesi, ülke bütünlüğü ve uluslararası istikrar için feda edilmektedir. Kısacası, eğer bir ülkede etnik azınlıklar konusunda uygun ve tatmin edici bir iç self-determinasyon gerçekleşmemesi nedeniyle ayrılıkçılık başlar ve bundan dolayı uluslararası istikrarı tehdit eden bir durum ortaya çıkarsa, bu sorunlar uluslararası müdahalelerle giderilmeye çalışılmakta, bu ülkelere müdahale meşru hale gelmektedir².

Nitekim Kuzey Irak'ta 18 Nisan 1991'de BM Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararına dayanılarak ABD öncülüğünde başlatılan Huzur Sağlama Operasyonları ve sonrasında oluşturulan Çekiç Güç'ün gerekçesini, insani

2 Ruanda gibi Afrika'nın bazı bölgelerinde de benzer sorunlar yaşanmasına karşın herhangi bir uluslararası müdahalenin gündeme gelmemesi ilginçtir. Bunun nedeni, uluslararası sistemden büyük oranda dışlanmış olan Kara Afrika'nın uluslararası istikrarsızlığı neden olacak bir potansiyel taşımadığına inanılmasıdır. Bu da uluslararası hukuktaki bu gelişmelerin halen reel-politiğin gölgesinde kalmaya devam ettiğini göstermektedir (Bkz. KUPERMAN, 2001).

yardım çerçevesinde Bağdat'ın Kürtlere karşı giriştiği ve girişebileceği insanlık dışı eylemlerin engellenmesi oluşturmuş, aynı gerekçeyle ABD Saddam rejimi devrilene ve Irak'ta demokratik bir rejim kurulana değin bu operasyonu sürdürüleceğini açıklamıştır (Bkz. ORAN, 1998: 56-64). Benzer şekilde uluslararası topluluk Yugoslavya'nın uygulamaları neticesinde ortaya çıkan Kosova'daki ayrılıkçı taleplerin önüne geçmek için Mart 1999'da buraya müdahalede bulunarak, yönetimi iç self-determinasyonun sağlanması konusunda gerekli adımları atmaya zorlamıştır (Bkz. ŞAHİN, 2000: 100-114)³. Bunların "insani müdahaleler" adıyla gittikçe yaygınlaşması, uluslararası alandaki sözü edilen yeni eğilime işaret etmektedir (Bkz. HOFFMANN vd., 1996; GARETT, 1999)⁴.

B. Kuzey Irak'taki Durum

Irak'ta 1991'deki Körfez Savaşından 2003'teki ABD'nin müdahalesine değin geçen 12 yıllık zaman diliminde önemli gelişmeler yaşandı. Ülke toprakları fiilen üçe bölündü, merkezi otoritenin egemenliği büyük ölçüde elinden alındı. Bu gelişmeyle ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtler 1992'de yaptıkları seçimle merkezi otoriteden bağımsız parlamento ve hükümet kurup "federe devlet" ilan ettiler. Böylece burada parlamentosu ve hükümetinin yanı sıra ordusuyla, bayrağıyla, milli marşıyla, merkez bankasıyla, pasaport dairesiyle "bağımsız devlet benzeri" bir entite oluştu (Bkz. KURUBAŞ, 2002: 134-138). Federal çatının olmadığı bir yerde federe devletten söz etmek gerçekçi değilse de, Kürtler bu ilanla ilerisi için bir yandan egemenliklerini anayasal güvence altına almak, öte yandan Irak'ta bir federasyonun kurulamaması veya kurulacak federasyonun dağılması halinde ayrılma hakkına sahip olduklarını duyurmak istediler. Bu sayede Kuzey Irak'ta şimdi olmasa bile ileride olabilecek bir ayrılma için meşruluk zemini hazırlamaya çalıştılar.

20 Mart 2003'de başlayan ABD'nin Irak müdahalesinden sonra belirsizlikler devam etmekle birlikte, 1990'ların sonunda Kürtler ve diğer Iraklı gruplarla ABD'li yetkililer arasında Saddam sonrası Irak'ın yeniden

3 Bir görüşe göre, Kosova'daki NATO müdahalesi BM dışında gerçekleştiği için, insani müdahaleleri meşrulaştırmada bir kural oluşturmaz (Bkz. CASSESE, 1999: 23-30).

4 Kimi yazarlara göre bu eğilimin başını çeken ABD de self-determinasyon iddialarının meşruluğunu değerlendirmede, ilgili hükümetlerin insan ve azınlık hakları konusundaki tutumlarıyla demokratik süreçlerini göz önüne almakta, Kanada'daki Quebec sorunuyla Irak'taki Kürt sorununa yaklaşımındaki farklılık da büyük oranda bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. (HALPERIN vd., 1992: 76-77).

yapılandırılmasına ilişkin yapılan görüşmelerde federasyon konusunda uzlaşmaya varılmıştı. Müdahale sonrası Irak'ın federasyon temelinde şekillendirilmesi ve federe yapılardan birisinde de Kürtlerin söz sahibi yapılmaya çalışılması yönündeki gayretler halen sürmektedir. Dolayısıyla müdahale öncesi Kürtlerin ilan etmiş oldukları federe devlete, müdahale sonrası bir biçimde (bölgesel özerklik ya da federasyon) meşruluk kazandırılacağı anlaşılmaktadır. Zaten Kürtlerin bunun dışındaki seçeneği, ayrılma yönünde mücadele olacaktır.

Ortaya çıkan ve meşrulaştırılacak olan bu federe devletin Irak'tan ayrılarak bağımsız devlete dönüşmesi halinde, meşruluğunun federe devlet ilanında belirtilen kimi dayanakları temel alacağı söylenebilir. Gerçekten de "Irak Kürdistanı Ulusal Meclisi"nin 4 Ekim 1992'de "Kürdistan Federe Devleti"ni ilan eden bildirisinde geçen ifadeler egemenlik haklarının dolayısıyla olası bir bağımsızlığın dayanaklarını da içermektedir. Bildiride Kürtlerle ilgili uluslararası ve ulusal belgelere değinildikten sonra "...Kürt halkının self-determinasyon hakkı ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, Irak Kürdistan Ulusal Meclisinin oybirliğiyle kaderini tayin etmesine ve merkezi yönetimle ilişkilerin demokratik parlamenter sistem ve çok partili, insan haklarına saygılı federal birlik şeklinde olmasına karar vermiştir" denilmektedir (Bkz. DAĞLI, 1994: 97-100).

Burada Kürtlerin self-determinasyon haklarını iki temele dayandırdıkları görülmektedir. Bunları ortaya koymak ve incelemek, olası ayrılmanın meşruluğunu sorgulamak bakımından aydınlatıcı olacaktır.

Bunlardan birincisi, Kürtlerin "halk" oldukları ve bundan dolayı "self-determinasyon hakkı"na sahip olduklarına ilişkindir. Barzani ve Talabani de 1992 Mayısındaki seçimin ardından "*bu seçimlerin, Kürt halkının self-determinasyon hakkını kullanmadaki yeterliliğini gösterdiği*" açıklamasını yapmışlardı (GUNTER, 1993: 302-303). Self-determinasyonun yorum ve uygulamaları göz önüne alındığında, Kürtler "halk" mıdır ve bundan kaynaklanan bir egemenlik hakkıyla ayrılma anlamında self-determinasyon gerçekleştirmeleri gerçekten mümkün müdür?

Bir kere, Kürtler'in bu hakkı kullanabilecek bir "halk" olup olmadığına bakmak gerekir. Daha önce sözü edildiği gibi halk kavramının herkesçe kabul edilen bir tanımı yoktur, o nedenle bu belirsizlik Iraklı Kürtlerin kendilerini halk olarak nitelendirmelerine imkan sağlamaktadır. Dahası, bu konuda başka dayanaklardan da söz edilebilir. Örneğin, 1958 Geçici Anayasada, "*Irak vatanında Araplar ve Kürtler ortaktır. Onların ulusal hakları Irak çerçevesinde tanınır*" denilirken, 1966'da Bazzaz hükümeti "*Irak'ın iki ulustan oluşan bir devlet*" olduğunu söylemiş (BİLGİN, 1992: 200), 1970 Anlaşmasında ve 1991

Özerklik Yasası Taslağında (Belgeler için bkz. ORAN, 1998: 297-301, 321-334) “Kürt halkı” ifadesi yer almıştır.

Bunların dışında uluslararası topluluğun da Kürtleri bir halk olarak gördüğü kuşkusuzdur. Nitekim BM’nin 688 Sayılı Kararında Irak halkından söz edilirken, “Kürtler”e de ayrıca değinilmiştir. Ama bu dile getirilirken, öncelikle “Irak’ın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına saygı”ya vurgu yapılmış, böylece ayrı topluluk olmanın ayrı egemenlik ve bağımsızlığı kaçınılmaz olarak beraberinde getirmeye dikkat çekilmiştir (Karar için bkz. UN Security Council, “Resolution 688 (1991)”, <http://www.un.org/documents/sc/res/1991/scres91.htm>; ORAN, 1998: 318-320).

Nesnel açıdan bakıldığında, kimileri Kürtlerin self-determinasyon hakkına sahip bir halk olduklarını belirtse de (ARAL, 1999: 18), bu iddia sorgulanmalıdır. Kürtlerin bir bütün oldukları bilinciyle hareket eden, genel iradeye ve sadakate sahip ve güçlü bir ekonomik ve siyasal örgütlenme gerçekleştirmiş topluluk anlamında “ulus” olmadığı kesinken⁵, bir bütün oluşturan ve fakat siyasal niteliğe sahip olmayan topluluk anlamında “halk” olduğu da kuşkuludur. Daha önce sözü edilen Critescu Raporunda bir halk olmak için gerekli ölçütler arasında ayrı bir kültür, dil ya da din, ortak bir tarih duygusu, toplumsal kimliği sürdürmeye bir bağlılık ve tanımlanmış bir toprakta bütünleşme sayılmıştı. Burada Iraklı Kürtler açısından en sorunlu alan bir bütün olarak toplumsal kimliği sürdürmeye yönelik bağlılık ve dil konusudur. Çünkü Iraklı Kürtlerin aşiret kimliğini önceleyen ve temel toplumsal yapısını aşiretlerin oluşturduğu, bu anlamda temel aidiyet ve sadakat duygusunun bir bütün olarak halka değil aşirete ait olduğu görülür. Ayrıca Iraklı Kürtler birinde Kurmançî, diğerinde Sorani lehçelerinin konuşulduğu Behdinan ve Soran olmak üzere iki ayrı bölgede yaşayan, iki lider etrafında kutuplaşmış bir topluluktur. Bu haliyle tam bir bütünlük göstermemektedir (Kürtlerin toplumsal yapıları için bkz. BRUINSEN, 2003: 81-197).

Ama bu onların halk olma potansiyeline sahip olmadıkları anlamına gelmez. Nitekim Kürtler aralarında birlik ve bütünlük olduğunu ispatlamak istercesine 1992’de seçimler yaparak parlamento ve hükümet oluşturmuşlar, buradaki iki büyük parti olan KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıklara (Bkz. ÖZMEN, 1996: 56-60) son verme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Saddam sonrası da birlik içinde hareket etmeye özel önem vermektedirler. Toplumsal

5 Bruinssen’in de ifade ettiği gibi 1920’den beri ulusçuluk çok önemli bir harekete geçirici güç kaynağı olsa da, Kürtlerde öndere bağlılık genel ulusal çıkar anlayışının üstündedir. “Kürtlük” kavramının belirlenmesinde bile uzun süreler hemfikir olunamamıştır (Bkz. BRUINSEN, 2003: 391-392).

yapılarına bakıldığında gerçekleşmesi zor olsa da, Iraklı Kürtlerin nesnel ölçütlere uygun bir “halk” olma yolunda ilerledikleri rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca halk olabilmek için “öteki” tarafından tanınma şartından söz etmiştik. Yukarıda değinildiği gibi, hem Irak hükümeti hem de uluslararası topluluk Kürtleri halk olarak tanımıştır. Kuşkusuz bu çözümleme her halkın ayrılma hakkını içeren self-determinasyon hakkına sahip olduğu anlamına gelmemekte, ama ayrılmaya uygun hukuksal zeminin hazırlandığına işaret etmektedir.

İkinci dayanak, Kürtlerin self-determinasyon haklarının “uluslararası anlaşmalara uygun”luğu iddiasıdır. Hem federe devlet ilanına hem de “Kürdistan Bölgesel Hükümeti”nin hazırladığı bölge anayasası taslağının girişine bakıldığında (KRG, 2002b), bu ifadeyle 1920 Sevr Antlaşması, Irak'ta manda rejimi kurulurken MC'ye sunulan 1922 İngiliz-İrak Ortak Bildirgesi, 1925'te MC'nin Musul'u Irak'a bırakırken aldığı karar, Irak'ın MC'ye girerken yayımladığı 1932 Deklarasyonu ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1991'deki 688 Sayılı Kararının kastedildiği anlaşılmaktadır.

Bir kere, Sevr Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu bakımından bile hiçbir zaman yürürlüğe girmediği için (imzalandı ama onaylanmadı) bir dayanak teşkil edemez. Buna rağmen dayanak olduğu ileri sürülürse yine bir anlamı olamaz, çünkü antlaşmanın “Kürdistan”la ilgili 62-64. maddeleriyle İngiltere'nin çıkarları çerçevesinde Irak'ın dışında, ancak bir yıl sonra belli koşulların yerine gelmesiyle bağımsız olabilecek “özerk Kürdistan” kurulması kararlaştırılmıştır. İlgili maddelerde şunlar söylenmiştir (MERAY/OLCAY, 1977: 67-68):

“Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde... Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini... komisyon hazırlayacaktır... Bu plan, Süryani-Geldaniler ile bu bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceler de kapsayacaktır...

...İşbu antlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra, 62. maddede belirtilen bölgelerdeki Kürt nüfusun çoğunluğu Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak MC Konseyine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye, bu tavsiyeye uymayı ve bu bölgeler üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeyi şimdiden yükümlenir.

...Bu vazgeçme gerçekleşirse ve gerçekleşeceği zaman Kürdistan'ın şimdiye dek Musul Vilayetinde kalmış kesiminde oturan Kürtlerin,

bu bağımsız Kürt devletine kendi istekleriyle katılmalarına, başlıca Müttefik devletlerce hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır.”

Antlaşma hükmüne göre, özerk yönetimin kurulacağı topraklar Irak sınırının dışındadır. Öngörülen Kürdistan sadece Türkiye'deki Kürtlerle ilgilidir. Ancak şartlar yerine gelip de bu özerk yönetim bağımsız olursa Musul Vilayetindeki Kürtler bu devlete katılabileceklerdir. Ama dikkat edilirse burada bir toprak parçasının katılımını açıkça ifade etmek yerine, buradaki nüfusun katılımından söz edilmekte, yani Musul Vilayetindeki Kürtlerinin bu topraklar üzerindeki egemenlikleri açıkça tanınmamakta, yoruma açık bırakılmaktadır. Dahası, İngilizlerin Musul'a ne kadar önem verdiği ortadayken, niçin Musul'daki Kürtlerin müstakbel bağımsız Kürt devletine katılmasına izin vereceği de ayrı bir tartışma konusudur. Ayrıca Kürtlerin bağımsızlıklarını kazanabilmek için ne gibi engelleri aşmaları gerektiği belirtilmektedir ki, bu engellerin aşılması neredeyse imkansızdır. Buna göre, çizilen sınırlar içinde oturan Kürtler, “antlaşma başkanlığının saptadığı tarihten başlayarak geçen bir yıl içinde” Türkiye'den ayrılarak “tamamen bağımsız olma arzusu”nu ortaya koyacaklardır. Fakat bunun nasıl olacağı, ölçüsünün ne olduğu ve Kürtler adına kimin bunu ortaya koyacağı belirsizdir. Bu belirsizliğe rağmen yine de Kürtler bu koşulu yerine getirebilirse, MC'ye başvuruda bulunabileceklerdir. Bundan sonra diğer bir koşul öne sürülmektedir. MC, bu “halkın bağımsızlık isteğini gerçekleştirecek nitelikte olduğu kanısı”na varacak, sonra bunun yerine getirilmesini tavsiye edecektir. Türkiye bu durumda tavsiyeye uyarak haklarından vazgeçecektir. Tabii antlaşmanın yapılmasının üzerinden en az bir yıllık bir süre geçmişken ve Ortadoğu'da yeni dengeler kurulup paylaşım yapılmışken, MC'nin en etkin üyesi olan İngiltere, niçin kendi egemenliğindeki bu topraklarda yeni bir bağımsızlık isteğini kabul etsin, bunu anlamak mümkün değildir. Ayrıca bu tarihten sonra İngiltere'nin Anadolu'da gelişen hareketi dikkatle izlediği ve ona göre politika yaptığı göz önüne alınacak olursa, bu maddeyle ortaya konan koşulların, zaman kazanmak amacına yönelik olduğu düşünülebilir (KURUBAŞ, 2004: 100-103). Sonuç olarak, Sevr Antlaşması Iraklı Kürtler için bir dayanak olmaktan uzaktır.

Bununla birlikte, Irak'ta manda rejimi kurulurken İngiltere ve Irak hükümetleri yayınladıkları 24 Aralık 1922 tarihli ortak bildiriye, “*Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bu sınırlar içinde bir Kürt hükümeti kurma hakkını tanıdıklarını*” açıkladılar (JARMAN, 1992: 338). Bu açıklamanın Sevr'deki hükme uygun biçimde bir Kürt devletine katılma imkanlarını açık tutma zorunluluğundan doğduğu ileri sürülse bile, Sevr'in uygulanamayacağı bu tarihte kesin biçimde ortaya çıktığına göre bu yorum anlamlı değildir. Bunun tek bir anlamı vardır o da, Kürtlerin kurulan Irak'a bağlılıklarının bu yolla

sağlanabileceğinin düşütülmesidir. Nitekim yeni düzen oluştuktan sonra Irak'ın bu haktan dahi vazgeçtiği görüldü. 1925'te kabul edilen Irak Anayasasındaysa Kürtlere özel haklar tanınmadı. Ama yine de 16 Aralık 1925'te MC'nin, Musul'u Irak'a bırakan kararında, “İngiliz hükümetini Soruşturma Komisyonu tarafından önerilen biçimde⁶ Kürt nüfusunu yerel yönetimden yararlandırma konusunda gerekli önlemleri almaya davet eder” ifadeleri yer almıştır (Bkz. MELEK, 1983: 50; SOYSAL, 1989: 306).

Irak'ta manda rejiminin sona ermesi ve Irak'ın MC'ye kabulü münasebetiyle 30 Mayıs 1932'de Başbakan Nuri Said tarafından yayımlanan deklarasyona bakıldığında, Irak'ın tek taraflı olarak ülkesinde yaşayan azınlıkların haklarını en geniş biçimde garanti altına aldığı ve MC azınlık koruma sistemine dahil olduğu görülür. Bu çerçevede “Kürt, Türk ve diğer her türlü dil ve din azınlıklarının” kişisel ve siyasal haklardan eşit olarak yararlanacağı, ayrımcılık yapılmayacağı, her Iraklının istediği dilde ticari, dini ve her türlü basın yayın faaliyetinde bulunabileceği, mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü kullanabilecekleri, inanç ve ibadet özgürlüğünün korunacağı, azınlıkların kendi dillerinde eğitim yapabilecekleri, hatta Kürtlerin yoğunlukta oldukları yerlerde resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olacağı, Kerkük ve Kifri'de ise Türkmenlerin çoğunluğu oluşturmasından dolayı Türkçe ve Kürtçe'nin Arapça'nın yanı sıra resmi dil olacağı bildirilmiş ve azınlıklara tanınan bu hakların Irak'ın temel kanunu olacağı, hiçbir yasa ile değiştirilemeyeceği vurgulanmıştır. (Deklarasyon metni için bkz. THE IRAQI GOVERNMENT, 1932; TURAN, 1996: 31-36.).

Dikkat edilirse burada Irak hükümeti ne Kürtlere ne de başka azınlıklara herhangi bir özyönetim hakkı tanımamış, egemenliğin bölünmesine ilişkin bir yükümlülük altına girmemiştir. Dolayısıyla bu bildiriye dayanarak egemenlik içeren bir özerklik ilanı söz konusu olamaz. Sadece azınlık hakları talep edilebilir ve bu çerçevede kültürel özerklikten söz edilebilir. Ayrıca eğer bu belge dayanak olursa Musul, Kerkük gibi bölgelerde yoğunlaşmış Türkmenler de bu bölgelerde egemenlik hakkına sahip olurlar. Bu ise Kürt liderlerin isteyeceği son şeydir.

BM'nin 688 Sayılı Kararı ise bırakın dayanak olmak, eylemlerinin gayri meşruluğuna bile gerekçe olabilecek niteliktedir. Gerçi kararda Kürtler Irak

6 MC tarafından Musul konusunu araştırmak üzere görevlendirilen komisyonun 16 Temmuz 1925 tarihli raporunda, “Kürtlerin bölgelerindeki idare, adliye işleri ve okullardaki öğretimleri için Kürt kökenli memurların tayin edilmesi ve Kürtçe'nin bu işlerde resmi dil olarak kullanılması talepleri hesaba katılmalıdır” denmişti (MCDOWALL, 1996: 146).

halkının bir parçası olarak görülmele birlikte, “*Irak sivil halkının ve özellikle Kürt nüfusunun*” ifadesiyle Kürtlerin ayrı “halk” olduğu kabul edilerek “dış tanınma” sağlanmakta, bundan sonra bu halkın yapacağı eylemlere bu açıdan yaklaşılması mümkün kılınmaktadır. Ama kararın ilk kısmında Irak’ın egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını bütün devletlerin tanıdıklarına ilişkin vurgu, bu halkın bir egemenliğe sahip olmadığını açıkça ifade etmektedir. Bunun haricinde kararda sadece Irak yönetiminin Kürt bölgeleri de dahil olmak üzere Irak’ın sivil halkına karşı yapılan baskı kınanmakta ve yardım çağrısı yapılmaktadır. Yine de 1925’teki MC’nin Musul kararından beri ilk kez bir uluslararası belgede “Kürt” sözcüğünün geçmesi, Kürtlerce meşru bir uluslararası politika aktörüne dönüştükleri biçiminde algılanmakta ve onlara cesaret vermektedir.

Kısacası, “uluslararası anlaşmalara uygunluk” ifadesi Kürtlerin egemenlik hakkına ilişkin açık bir dayanak oluşturmamakta, yapılan işleme (federasyon ilanı) hukuksal bir gerekçe arama zorunluluğunun bir sonucu olarak bu muğlak ifadeye yer verildiği görülmektedir.

Tüm bunların dışında acaba Irak’ta bugüne kadar ulusal yasalarla Kürtlere tanınan haklar, onlara federe veya bağımsız bir egemenlik hakkı vermekte midir? Bir kere, 1925’te kabul edilen Irak Anayasasında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi üzerinde durulmakta ve Kürtlere ve diğer gruplara adları anılmadan dolaylı ifadelerle kültürel haklar tanınmaktaydı (TURAN, 1996: 26-27). 1932 Deklarasyonu da, yukarıda incelendiği gibi, Kürtleri azınlık statüsüne sokarak kültürel özerklik getirmekteydi. 1958’de hazırlanan Geçici Anayasada da “*Araplarla Kürtlerin Irak vatanında ortak oldukları ve Irak çerçevesinde ulusal haklarının tanındığı*” belirtilerek, Kürtlerin Irak’tan ayrı bir egemenlikleri olmadığı bir kez daha ifade edilmiş olmaktadır (Ayrıntı için bkz. JAWAD, 1981: 37-60). Bu anlayış daha sonra da sürdü.

Bağdat yönetimince 1970’te Kürtlerle yapılan anlaşmaya uygun olarak çıkarıldığı ileri sürülen, ama Kürtlerce kabul edilmeyen 1974 tarihli 33 sayılı özerklik kanununda (Bkz. BİLGİN, 1992: 291-295; ORAN, 1998: 302-309) Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde idari ve bölgesel bir özerklik kurularak yasama ve yürütme organları oluşturulması kararlaştırıldı. Ama buradaki özerk yönetimin Irak’ın ayrılmaz parçası olduğu ve kurumların Irak’ın idari kurumlarının bir parçası olduğu özellikle vurgulandı. Yani bu yönetime ayrı bir egemenlik hakkı verilmedi. Özellikle yürütme kurulunun oluşumunda merkezin belirleyici olduğu göze çarpmaktaydı. Zaten Kürtler de hem Kerkük’ün özerk bölgenin sınırlarına dahil edilmemesinden, hem de idari ve siyasi özerkliklerinin tam olmamasından dolayı çıkarılan yasayı benimsemediler (Ayrıntı için bkz. BİLGİN, 1992: 297-301). 1991’de üzerinde anlaşılan ve 1970 anlaşmasını esas alan özerklik yasası ise bir taslak olarak kaldı. Bu

taslak Kürt bölgelerinde oluşturulacak kurumlara daha çok özerklik tanıyarak Kürtlerin kendi kendini yönetimlerine izin vermektedir.

Görüldüğü gibi, tüm bu düzenlemeler bir bakıma bağımsızlık hariç Irak içinde kalmak şartıyla, herhangi bir Kürt egemenliğine imkan tanımaz. Ama bu durum, Irak devletinin bir biçimde ortadan kalkması halinde Kürtlerin egemenlik haklarını bağımsız bir biçimde kullanabilmelerine de işaret etmektedir. O halde bu açıdan Kürtlerin ayrı devlet kurmalarının ancak Irak'ın ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceği söylenebilir. Çünkü belgeler Kürtleri hem Irak'ın kurucu unsurlarından biri olarak görmekte, hem de haklarının Irak içinde kullanılacağını hükme bağlamaktadır. Bir başka deyişle, uluslararası ve ulusal belgelerin hiçbiri Kürtlerin Irak'tan ayrılarak bağımsız devlet kurmalarına açık bir meşru zemin sağlamamakta, ama Irak içinde herhangi bir özerk egemenlik kullanımına imkan vermektedir. Dolayısıyla, Iraklı Kürtler federe devlet ilan ederken sadece Irak yasalarından ve Bağdat yönetimiyle yaptıkları 1966, 1970 ve 1991 anlaşmalarından hareket etselerdi yeterli meşru zemine sahip olabilirdi. Ama Kürtler bunu yapmak yerine öncelikle uluslararası anlaşmalardan ve halk olmalarından, daha sonra ulusal belgelerden hareketle self-determinasyon hakkı talep ettiler.

Aslında bu tutum bir yandan Kürtlerin Bağdat yönetimine güvenmediklerinin, öte yandan egemenlik haklarının tek kaynağının Bağdat olmadığını ifadesidir. Bir başka deyişle, Kürtler federe devleti Irak içinde kalmanın bir yöntemi olarak görselerdi, egemenliklerinin temel dayanağını 1970 ve 1991 anlaşmaları ile diğer ulusal belgeler olarak ilan edebilirlerdi. Ama böyle yapmak yerine egemenlik haklarının Bağdat'tan değil, ayrı halk olmalarından ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklandığını ima ederek, gerçek hedeflerinin ayrı bir devlet kurmak olduğunu ifade etmiş oldular. Zaten "Kürdistan Bölgesel Hükümeti"nin anayasa taslağında Irak'ın federal yapısının kendi rızaları olmadan bozulması halinde self-determinasyon haklarının doğacağı belirtilmektedir (Bkz. KRG, 2002a).

Konuya bir de self-determinasyonun ayrılmaya imkan tanıyan yorum ve uygulamaları açısından bakmak gerekir. Bir kere, Kuzey Irak etnik açıdan Irak'ın diğer yerlerinden farklılık arz etmekte, ama ana toprağa bitişik olduğu için sömürge tanımına uymamaktadır. O nedenle de sömürge olduğu gerekçesiyle ayrılması mümkün değildir. Bununla birlikte Irak'ta Saddam devrildikten sonra, demokratik, insan haklarına saygılı, etnik farklılıkları gözetilen ve istikrarlı bir merkezi yönetim oluşturulamazsa, Kürtlerin olası ayrılıkçı self-determinasyon çabaları sonuç verebilir ve uluslararası sistemin hegemon gücünün de (ABD) desteğiyle bu ayrılma meşrulaştırılabilir.

Öte yandan, Kuzey Irak'taki olası ayrılmanın sadece bir etnik grubun ayrılmasından ziyade farklı grupları barındıran belli bir coğrafyanın ayrılması olduğuna dikkat etmek gerekir. Bu coğrafyada her ne kadar Kürtler çoğunluğu oluştursalar da (%80), ayrıca önemli sayıda Türkmenlerle Asuri, Keldani gibi Hıristiyan gruplar yaşamakta, bunların en azından kültürel hakları Irak tarafından 1932'deki deklarasyonda ve 1970'de Baasçuların çıkardığı "Azınlıklara Kültürel Haklar Paketi"nde (Bkz. DEMİRCİ, 1991: 29-30) olduğu gibi çeşitli yasalarla tanınmaktadır. Özellikle ABD'nin 2003 Irak müdahalesinden sonra Kürtlerin egemenlik alanlarına, çoğunlukta olmadıkları Musul ve Kerkük'ü dahil etme çabaları da göz önüne alındığında bu durum daha da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla olası bir ayrılmanın self-determinasyon çerçevesinde meşru olabilmesi için, Kanada Yüksek Mahkemesi'nin Quebec kararında da belirtildiği gibi, bu grupların da onayı alınmalıdır. Halbuki özellikle Türkmenlerin Irak'tan ayrılmaya karşı çıktıkları ve ayrı bir Kürt devleti içinde yaşamak istemedikleri bilinmektedir. Nitekim, Kuzey Irak'ta 1992'de yapılan seçimlere Hıristiyan gruplar katılmakla birlikte Türkmenler karşı çıkmışlar (MCDOWALL, 1996: 381-382), Saddam sonrası da Musul ve Kerkük'te ABD desteğinde Kürt ağırlıklı bir yerel yönetim kurulması çabalarını şiddetle reddetmişlerdir. Ayrıca meşru bir ayrılma için Irak'ı oluşturan Arapların da onayı gerekmektedir. Buna ise ne Sünni ne de Şii hiçbir Arap onay vermez. Zaten hem 2003'teki ABD müdahalesi öncesi Iraklı muhaliflerin yaptıkları toplantılarda hem de müdahale sonrası oluşturulan ve Sünni ve Şii Arap, Türkmen ve Hıristiyanlarla birlikte Kürtlerin de 5 kişiyle temsil edildikleri 25 kişilik Geçici Yönetim Konseyi'nde bu eğilimler açıkça ortaya konulmaktadır (Bkz. ERKMEN, 2003)

Bununla birlikte Saddam sonrası Irak'ta oluşacak anayasal yapının nasıl olacağı çok önemlidir. Çünkü bu anayasal yapı etnik temelde federasyonlar öngörür ve federal sistemin işlememesi neticesinde federe devletlere ayrılma hakkı tanırsa, bu diğer toplulukların bu ayrılmayı tanıyacıkları, kabul edecekleri anlamına gelir. Nitekim Kanada Yüksek Mahkemesi'nin verdiği Quebec kararında da bu noktaya dikkat çekilerek devlet içindeki bir halkın tek taraflı olarak ayrılma kararı alamayacağı, ancak diğer federe devletlerin ikna edilerek anayasaya bu yönde bir maddenin eklenmesi halinde ayrılmanın meşru olabileceği belirtilmektedir (SUPREME COURT OF CANADA, 1998). Zaten Kürtler de hazırladıkları ve Konsey'e kabul ettirmeye çalıştıkları taslak anayasalarda ayrılma hakkı içeren etnik temelde bir federal yapı oluşması için çabalamaktadırlar. Ancak bunun kabulüyle meşru temele oturan bir ayrılma ortaya çıkabilir.

SONUÇ

Self-determinasyon kavramının muğlaklığı ve günümüzde geliştirilen yorumları ile uluslararası normatif yapıyı büyük oranda şekillendiren uluslararası politikanın doğası, Kuzey Irak'ta hukuken iç meşruluğu olmayan, ama başarılı bir ayrılma sonucu ortaya çıkacak Kürt devleti için açık ve net bir hukuksal dayanak ortaya koymasa da, uygun bir uluslararası meşruluk zemini oluşturacak niteliktedir. Bir başka deyişle, bağımsızlığa yol açan self-determinasyonun sadece sömürge ve yabancı işgali olduğu yerlerde uygulanabileceğini ileri süren geleneksel anlayış, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, Kuzey Irak'taki olası ayrılmanın meşruluk zeminini kesin bir biçimde ortadan kaldırmaktan uzaktır. Tabii meşru zeminin oluşması ve ayrılmanın gerçekleşmesi, KKTC örneğinde olduğu gibi her zaman meşruluğun kazanılması ya da gerçekleşmesi anlamına gelmemektedir.

Bununla birlikte farklı yorumlarında da görüldüğü gibi, bu kavram bir etnik hareket için önceleri meşru dayanak oluşturmazken zamanla böyle bir nitelik kazanabilmektedir. Dolayısıyla günümüz şartlarında da yeniden yorumlanarak böyle bir içerik kazanabilecektir. Gerçekten de bir topluluk zamanla iç dayanışmasını artırarak "halk" olma özelliklerini geliştirebileceği gibi, uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler de uluslararası topluluğun olaya yaklaşımını değiştirebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Iraklı Kürtlerin 1990'lara değin self-determinasyon hakkına sahip bir topluluk oldukları çok kuşkuluyken, 1990'lardan itibaren bu hakka sahip olmadıkları çok kuşku bir hal almıştır. Çünkü bir kere Saddam iktidardayken, Irak'ta artık uluslararası topluluğun ve halkının meşru saydığı bir yönetim bulunmamakta, bu otoriter yönetim ile devlet büyük oranda özdeşleştiği için de devlet uluslararası sistemden dışlanmaktaydı. ABD müdahalesiyle Saddam yönetimine son verilmesinden sonra bir bütün olarak Irak halkını temsil edecek yeni bir yönetim kurulmaya çalışılmaktadır. Eğer Irak'taki bütün toplulukları kapsayan böyle bir yönetim kurulur ve sistem işlemeye başlarsa, artık ayrılmaya imkan tanıyan meşru zemin ortadan kalkmış olur. Fakat Saddam sonrası istikrarlı ve bütün Iraklıları kapsayan bir sistem inşa edilemezse bu devleti oluşturan halklara (bunlardan biri de Kürtler) self-determinasyon kapısı aralanmış olur. Bu durumda, burada bağımsızlık yönelimli self-determinasyon, uluslararası topluluğun kabul etmede zorlandığı ayrılmadan ziyade, dağılma olgusu sonucu gerçekleşmiş olacaktır. İkinci olarak, Kürtler 1992'de yaptıkları seçim sonucu oluşturdukları parlamentoyla uluslararası topluluğa, güçlü bir iç dayanışmaya sahip ayrı bir "halk" oldukları izlenimi vermeyi başardılar. Her ne kadar KDP-KYB arasında 2000'lere değin süren rekabet ve çatışmalar, "güç bölüşümü" sorununa neden olarak, Iraklı Kürtlerin "halk" niteliğini zedelese de, Saddam

sonrası bu Kürt grupların ortak hareket etmeye başladıkları ve hatta Kürt bölgelerindeki iki ayrı yönetimi tek çatı altında toplamaya çalıştıkları gözlenmektedir.

Ama her şeye rağmen burada meşruluğun belirleyici unsuru, iç self-determinasyon imkanının kalıp kalmadığı olacaktır. Bu imkan var olduğu sürece bugünkü şartlarda Kuzey Irak'ın ayrılması uluslararası toplulukça kabul görmeyecektir. Ancak yeni kurulacak Irak'ta iç self-determinasyon gerçekleşmez ve ilgili halklar ve uluslararası topluluk istikrar için ayrılmaktan başka çare olmadığına kanaat getirirlerse bağımsızlık gerçekleşebilir.

Tabii bu bağımsızlığın sürdürülebilmesi için hem bölgesel aktörlerin ikna edilmesi hem de yeni yönetimin iç self-determinasyonlara açık olması gerekir. Şu anda bölgesel aktörler Kuzey Irak'taki bir ayrılmanın kesinlikle karşısında yer almakta ve Kürtlerin demokratikleştirilmiş bir Irak'ta yaşayabileceğini düşünmektedirler. Ayrıca Kürtlerin istedikleri coğrafyada yaşayan Türkmenler de kesinlikle böyle bir ayrılmaya karşıdırlar. Bu nedenle Kuzey Irak'taki olası bir ayrılmanın meşruluk zemini ve dayanağı zayıf ve sorunludur. Bir başka deyişle, kurulacak bir Kürt devleti meşruluk krizi veya en azından yaşama zorluğu çekecektir.

Kaldı ki her ne kadar uluslararası politikanın doğası olası bir Kürt devleti için uygun meşruluk zemini oluştursa da, uluslararası topluluk olası bir Kürt devletini tanımada temkinli olacaktır. Çünkü iç ve bölgesel istikrarsızlık gibi başka nedenlerin yanı sıra böyle bir tanıma diğer ülkelerdeki ayrılıkçı etnik hareketlere uluslararası hukuk açısından bir meşruluk zemini sağlayacağından pek çok devlet bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır ki, bu uluslararası alanda istikrarsızlıklara yol açabilir. Bunu ise hiçbir bölgesel veya uluslararası irade istemez. Yani şu anda tek engel reel-politik gibi görünmektedir.

Buna rağmen Kuzey Irak'ta olası bir ayrılma küresel güçlerin, özellikle hegemon devlet ABD'nin desteğiyle olacaksa, yukarıda sözü edilen zeminden hareketle zamanla hukuksal meşruluk sağlanabilir. Ama bu durumun bölgesel aktörlerce kolay hazmedilmeyeceği göz önüne alındığında gerçekçi bir yaklaşımla ABD, böyle bir ayrılmayı destekleme sürecinde mutlaka Türkiye başta olmak üzere bölge devletlerinin tutumu ve bu devletlerle ilişkilerinin nasıl etkileneceğini göz önüne alacaktır. Bugünkü şartlar altında hiç değilse kısa vadede ABD stratejik çıkarları açısından Türkiye'yi vazgeçilmez bir müttefik olarak görmekte, petrol nedeniyle Arap ülkeleriyle ilişkilerini bozmak istememektedir. O nedenle ABD açısından ancak çok gerekli görüldüğü anda, bir biçimde bölge devletlerinin ikna edilmeleri veya ABD çıkarları açısından vazgeçilebilir veya ikame edilebilir bir konuma gelmeleri halinde, bu belirsiz,

yorumu açık ve kaygan hukuksal zemin üzerine “meşrulaştırılmış” bir Kürt devleti kurulabilir.

KAYNAKÇA

- ALPKAYA, Gökçen (1992), “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler,” *TODAYE İnsan Hakları Yıllığı*, C.14: 147-176.
- ALFREDSSON, Gudmundur (1993), “The Right of Self-Determination and Indigenous Peoples,” TOMUSCHAT, Christian (Ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers): 41-54.
- ARAL, Berdal (1999), “Kuzey Irak’ın Uluslararası Hukuk Açısından Bugünkü Statüsü,” *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1: 11-28.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (1981), “Self-determinasyon Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu,” *AÜSBF Seha L. Meray’a Armağan*, C.1: 55-67.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (1992), “Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler,” *AÜSBF Dergisi*, C.47, S.1-2: 51-62.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (1993), *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi İşliğinde İncelenmesi* (Ankara: AÜSBF Yayınları).
- BİLGİN, M. Sıraç (1992), *Barzani* (İstanbul: Fırat Yayınları).
- BRUINESSEN, Martin Van (2003), *Ağa, Şeyh, Devlet* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev.: Banu Yalkut).
- BUCHHEIT, Lee C. (1978), *Secession: The Legitimacy of Self-Determination* (New Haven and London: Yale University Press).
- BUCHANAN, Allen (1991), *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec* (Oxford: Westview Press).
- CASSESE, Antonio (1986), *International Law in a Divided World* (London: Oxford University Press).
- CASSESE, Antonio (1995), *Self-determination of Peoples: A Legal Reappraisal* (Cambridge University Press).
- CASSESE, Antonio (1999), “Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community,” *European Journal of International Law*, Vol.10, No.1: 23-30.
- CRAWFORD, James (Ed.) (1988), *The Rights of Peoples* (Oxford: Clarendon Press).
- CRITESCU, Aureliu (1981), *The Right to Self-determination: Historical and Current Development on the Basis of United Nations Instruments*, (UN Doc. E/CN.4/Sub.2/404/Rev.1).
- DAĞLI, Faysal (1994), *Birakuji: Kürtlerin İç Savaşı* (İstanbul: Belge Yayınları).
- DEMİRCİ, Fazıl (1991), *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü* (Ankara: TTK).
- ERKMEN, Serhat (2003), “Ortadoğu: Irak’ta Yeni Yönetici Konsey ve İşgalin Geleceği,” *Haftalık Küresel Değerlendirme Bülteni* (14-18 Temmuz) (<http://www.avsam.org/haftalikanaliz/>) (erişim tarihi: 20.12.2003).
- EROĞLU, Hamza (1991), *Devletler Umumi Hukuku* (Ankara: Adım Yayıncılık, 3. B.).
- ESPIELL, Hector Gros (1980), *The Right to Self-determination: Implementation of United Nations Resolutions* (UN doc. E/CN.4/Sub.2/405/Rev.1).
- GARETT, Stephen A. (1999), *Doing Good and Doing Well: An Examination of Humanitarian Intervention* (Westport: Praeger Publishers).
- GUNTER, Michael M. (1993), “A de facto Kurdish State in Northern Iraq,” *Third World Quarterly* Vol.14, No.2: 295-324.

- HALPERIN, Morton H. Halperin/SCHEFFER, David J./SMALL, Patricia L. (1992), *Self-Determination in the New World Order* (Washington D.C.: Carnegie Endowment Trust).
- HERACLIDES, Alexis (1991), *The Self-Determination of Minorities in International Politics* (London: Frank Cass).
- HOFFMANN, Stanley; JOHANSEN, Robert C.; STERBA, James P. (1996), *The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention* (Notre Dame: University of Norte Dame).
- JARMAN, Robert L. (1992), *Iraq Administration Reports:1914-1932, Vol. 7 (1920-24)*, (Oxford: Archive Editions).
- JAWAD, Sa'ad (1981), *Iraq & the Kurdish Question, 1958-1970* (London: Ithaca Press).
- KİRİŞÇİ, Kemal/WINROW, Gareth M. (1997), *Kürt Sorunu: Kökeni, Gelişimi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).
- KRG (2002a), *Constitution of the Federal Republic of Iraq* (http://www.krg.org/docs/Federal_Const.asp) (erişim tarihi: 16.1.2003).
- KRG (2002b), *Constitution of the Iraqi Kurdistan Region* (http://www.krg.org/docs/K_Const.asp) (erişim tarihi: 16.1.2003).
- KRULIC, Joseph (1998), "Kendi Kaderini Tayin Etmenin Çelişkileri," LECA, Jean (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* (İstanbul: Metis Yay.): 69-71.
- KUPERMAN, Alan J. (2001), *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*, (Washington DC: The Brookings Institution Press).
- KURUBAŞ, Erol (2004), *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, Cilt 1 (Sevr-Lozan Sürecinden 1950'lere)* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım).
- KURUBAŞ, Erol (2002), "Irak'ta Kürt Ayrımcılığı ve Başarı Şansı," *Avrasya Dosyası*, C.8, S.4: 124-159.
- MAYALL, J./SIMPSON, M. (1992), "Ethnicity not Enough: Reflections on Protracted Secessionism in the Third World," SMITH, Anthony D. (Ed.), *Ethnicity and Nationalism* (Leiden, Köln, NY: E. J. Brill): 10-23.
- MCDOWALL, David (1996), *A Modern History of the Kurds* (London: I. B. Tauris Co. Ltd.).
- MELEK, Kemal (1983), *İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926)* (İstanbul: Üçdal Neşriyat).
- MERAY, Seha L./OLCAY, Osman (1977), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri* (Ankara: AÜSBF Yay.).
- MURSWIEK, Dietrich (1993), "The Issue of a right of Secession-Reconsidered," TOMUSCHAT, Christian (Ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers): 21-39.
- OETER, Stefan (1994), "The Right of Self-determination in Transition," *Law and State*, Vol. 49/50: 147-170.
- ORAN, Baskın (1998), *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti* (Ankara: Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 2. B.).
- ORAN, Baskın (2000), *Küreselleşme ve Azınlıklar* (Ankara: İmaj Yayınevi).
- ÖZMEN, Hasan (1996), "Kuzey Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedenleri," *Avrasya Dosyası*, C.3, S.1: 55-60.
- PAZARCI, Hüseyin (1993), *Uluslararası Hukuk Dersleri,II* (Ankara: Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 3. B.).
- POMERANCE, Michla (1982), *Self-determination in Law and Practice: The New Doctrine in the United Nations* (London: Martinus Nijhoff Publishers).
- RASHID, H. (1990), "Bangladesh: The First Successful Secessionist Movement in the Third World," PREMDAS, R./ ANDERSON A./ SAMARASINGHE, A. (eds), *Secessionist Movements in Comparative Perspective* (London): 82-94.
- ROSAS, Allen (1993), "Internal Self-Determination," TOMUSCHAT, Christian (Ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers): 225-252.

- SALMON, Jean (1993), "Internal Aspects of the Right to Self-Determination," TOMUSCHAT, Christian (Ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers): 253-282.
- SOYSAL, İsmail (1989), *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi).
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 3.B).
- SUPREME COURT OF CANADA (1998), *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217, (http://www.lexum.umontreal.ca/csc-scc/en/pub/1998/vol2/html/1998scr2_0217.html) (erişim tarihi: 19.4.2003).
- ŞAHİN, Mustafa (2000), *Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası* (Ankara: Nobel Yay.).
- THE IRAQI GOVERNMENT (1932), *Declaration of the Kingdom of Iraq, on May 30th, 1932* (<http://www.atour.com/government/government/docs/UN2.html>) (erişim tarihi: 18.12.2003).
- THORNBERRY, Patrick (1992), *International Law and the Rights of Minorities* (Oxford: Clarendon Press).
- TURAN, Ömer (1996), "Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları," *Avrasya Dosyası*, C.3, S.1: 23-36.
- UN, *General Assembly-Resolutions* (<http://www.un.org/documents/resga.htm>) (erişim tarihi: 25.12.2003).
- UN, *Security Council- Resolutions* (<http://www.un.org/documents/scres.htm>) (erişim tarihi: 25.12.2003).
- UNTAET, *East Timor*, (<http://www.un.org/peace/etimor/etimor.htm>) (erişim tarihi: 26.12.2003).